

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY NOWE MIASTO nad WARTĄ NA LATA 2024-2027

ZLECENIODAWCA:

Gmina Nowe Miasto nad Wartą
ul. Poznańska 14, 63-040 Nowe Miasto nad Wartą

AUTOR OPRACOWANIA:

mgr Dariusz Andrzejczak

Nowe Miasto nad Wartą 2024

Spis treści:

1. Wstęp.....	5
1. 1. Cel opracowania <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i> dla gm. Nowe Miasto nad Wartą.....	5
1. 2. Podstawy prawne <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i>	6
2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	9
2. 1. Relacje <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i> z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	9
2.1.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030.....	9
2.1.2. Planem zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.....	11
2.1.3. Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014-2020 Szczegółowy opis Osi Priorytetowych Programu Operacyjnego (Uszczegółowienie WRPO 2014+).....	13
2.1.4 Program Opieki nad Zabytkami województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024.....	15
2.1.5. Audyt Krajobrazowy Województwa Wielkopolskiego.....	16
2. 2. Relacje <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i> z opracowaniami wykonanymi na poziomie krajowym.....	18
2.2.1 Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026.....	18
2.2.2. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030.....	20
3. Zakres opieki nad zabytkami sprawowanej na obszarze gminy, określony przez opracowania odnoszące się do powiatu średzkiego.....	21
3.1. Strategia rozwoju powiatu średzkiego na lata 2015 – 2024.....	21
3.2. Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków, nie będących własnością Powiatu Średzkiego.....	22
4. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	23
4. 1. Obiekty zabytkowe nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	25
4.2 Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych (wojewódzka ewidencja zabytków – wykaz).....	26
4. 3. Obiekty ruchome z terenu gminy wpisane do rejestru zabytków.....	40
4. 4. Krajobraz kulturowy (obszarowe wpisy do rejestru zabytków).....	40
5. Zabytki archeologiczne.....	41
5. 1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków z terenu gminy.....	41

5. 2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej.....	41
5. 3. Zestawienie liczbowe stanowisk archeologicznych zaewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków.....	42
6. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	49
6. 1. Stan zachowania zabytków nieruchomych, ruchomych i dziedzictwa archeologicznego.....	49
6.2. Obszary największego zagrożenia dla zabytków nieruchomych.....	59
6. 3. Uwarunkowania wynikające ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.....	61
6. 4. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.....	64
6. 5. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	65
6.5.1. Żerkowsko – Czeszewski Park Krajobrazowy.....	65
6.5.2. Rezerwat Dębno nad Wartą.....	65
6.5.3. Szwajcaria Żerkowska.....	65
6.5.4. Pomniki przyrody.....	66
6.5.5. NATURA 2000.....	69
6. 6. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych.....	70
6. 6. 1. Stan zachowania zabytków, istotne zagrożenia, obszary największego zagrożenia stanowisk archeologicznych.....	70
6. 6. 2. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych wynikające ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.....	72
7. Cele <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i>	73
8. Kierunki działań dla realizacji <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i>	73
8. 1. Sporządzanie Gminnej Ewidencji Zabytków.....	73
8. 2. Rewitalizacja i renowacja obiektów zabytkowych.....	74
8.3. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury sakralnej (krzyże, kapliczki, figury)...	76
8. 4. Udostępnianie i promocja obiektów o charakterze zabytkowym.....	76
8. 5. Popularyzacja i edukacja.....	76
8. 6. Włączanie zasobów zabytkowych w procesy gospodarcze.....	78
8. 7. Aktywizacja społeczności lokalnych dla celów związanych z opieką nad zabytkami.....	78

8. 8. Określenie zasobów zabytków obszarów nieruchomości, ruchomych i dziedzictwa archeologicznego, które można wykorzystać dla tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych, organizacji festynów (głównie dotyczy to parków i stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej).....	78
8.9. Zapisy w aktach prawa miejscowego dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.....	78
9. Określenie sposobu realizacji poszczególnych celów <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i>	79
9. 1. Gminna Ewidencja Zabytków.....	79
9. 2. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury sakralnej.....	79
9. 3. Rewitalizacja obiektów zabytkowych.....	79
9. 4. Udostępnianie i promocja zabytków.....	79
9. 5. Popularyzacja i edukacja.....	80
9. 6. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.....	80
9. 7. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz ochrony zabytków.....	80
10. Instrumentarium realizacji <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i>	80
11. Monitoring działania <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i> – forma organizacyjno-institutionalna określona przez gminę.....	81
12. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i> określone przez gminę.....	82

1. Wstęp

1.1 Cel opracowania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami*.

Podstawowym celem sporządzenia niniejszego planu będzie szeroko rozumiane zaplanowanie wszelkich działań Samorządu Gminnego do możliwie jak najpełniejszej ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy Nowe Miasto nad Wartą. Działanie te będą realizowane w oparciu o finansowanie (w ramach możliwości budżetowych gminy), inicjowanie, wspieranie i koordynowanie prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz promowanie i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, a także organizacja przedsięwzięć edukacyjnych i wychowawczych wobec lokalnej społeczności, ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży szkolnej. Należy przy tym pamiętać, iż poniższy program jest dokumentem o charakterze uzupełniającym dla innych dokumentów planowania gminnego.

Aby założone powyżej cele osiągnąć konieczna będzie realizacja szczegółowych zadań, polegających m. in. na:

- zwiększeniu opieki nad materialnymi pozostałościami dziedzictwa kulturowego zmierzającymi w pierwszej kolejności do powstrzymania jego degradacji, a następnie do poprawy stanu zachowania substancji zabytkowej;
- zapoznaniu się z zasobami gminy składającymi się na dziedzictwo kulturowe, zabytkami i historią gminy, obiektami wpisanymi do rejestru zabytków, obiektami typowanymi do Gminnej Ewidencji Zabytków;
- określeniu kategorii i stopnia zagrożeń zabytków nieruchomych będących w zasobach gminy;
- aktywizacji działań zmierzająca do kompleksowej rewaloryzacji zabytków z jednoczesnym wykonaniem analizy funkcji użytkowych na podstawie których możliwe będzie dokonanie odpowiednich adaptacji na cele turystyczne, rekreacyjne, edukacyjne, kulturalne lub inne cele społeczne;
- podejmowaniu i uściśleniu zasad współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych celem zapewnienia im właściwej opieki oraz wskazywania możliwych źródeł finansowania;
- określeniu zasad współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych mających na celu ewentualne możliwości udostępniania posiadanych przez nich zabytków;
- wytyczeniu zadań i kierunków działań, jakie powinny zostać podjęte przez organy administracji publicznej w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami;
- kreowaniu i wspieraniu działań związanych z edukacją, informacją, turystyką, mających na celu popularyzację miejscowych zabytków i wiedzy o nich oraz wiedzy o ochronie zabytków;

- aktywizacji i wsparciu dla działań służących pozyskaniu środków finansowych na ochronę zabytków.

Niniejszy program jest pierwszym opracowaniem dokumentu dla gminy Nowe Miasto nad Wartą.

Gmina posiada Gminną Ewidencję Zabytków Nieruchomych, której sporządzanie zakończono w 2018 r. Wymaga ona jedynie okresowej kontroli i w razie potrzeby niezbędnego uzupełnienia.

Gmina posiada także wykonaną Gminną Ewidencję Zabytków Archeologicznych. Ta wymaga także jedynie weryfikacji poprzez uzupełnianie przy okazji odkrycia nowych stanowisk.

Nadal działania związane z opieką nad zabytkami na terenie gminy determinuje przede wszystkim dostępność środków finansowych. Ograniczone możliwości finansowe pozostają główną przyczyną niedostatecznej promocji i podnoszenia atrakcyjności obiektów zabytkowych i krajobrazu kulturowego. Jest to także czynnikiem ograniczonego zakresu realizacji uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru (uchwała Rady Gminy Nowe Miasto nad Wartą LII/355/2023 z dnia 15 czerwca 2023).

1.2 Podstawy prawne opracowania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami*.

Realizacja „*Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nowe Miasto*” wynika z:

- a) Ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023, poz. 40 ze zm.).
W myśl tej ustawy ochrona nad zabytkami i opieka nad nimi należy do zadań własnych gminy (art. 7, pkt 9.).
- b) Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz. U. z 2022, poz. 840 ze zm.). Określone w niej zostały zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i prac budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków (rozdz. 1, art. 1).

W myśl art. 87, wymienionej ustawy, wójt ma obowiązek sporządzenia na okres 4 lat *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami*, który następnie przyjmuje Rada Gminy po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WWKZ).

W artykule tym ustawodawca określił również podstawowe cele sporządzania tego typu programów.

Zgodnie z przytoczoną ustawą na gminę zostały nałożone następujące obowiązki i uprawnienia:

W myśl art. 4 niniejszej ustawy: „*Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowania przez organy administracji publicznej działań mających na celu:*

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz kształtowaniu środowiska.”*

Natomiast zgodnie z art. 5: „*Opieka nad zabytkami sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:*

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;*
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;*
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;*
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości;*
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.”*

W dalszych artykułach ustawa mówi, że:

- w celu objęcia ochroną krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów na którym znajdują się zabytki charakterystyczne dla danego regionu, rada gminy może (art. 16, ust. 1.), po zaciągnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, utworzyć na podstawie podjętej uchwały park kulturowy;

- wprowadzenie obowiązku uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (art. 18, 19) oraz koordynacji ich projektów zmian z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20.);

- gminy mają obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4);

- wójt gminy ma obowiązek przyjąć zgłoszenie o znalezieniu przedmiotów co do których istnieje podejrzenie iż mogą być zabytkami, i powiadomienie o tym fakcie

w terminie nie dłuższym niż 3 dni wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, punkt 3, art. 32, ust. 2; art. 33, ust. 1 i 2.);

- do zadań własnych gminy należy sprawowanie opieki nad zabytkami w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i prac budowlanych przy zabytku do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego (art. 71, ust. 1 i 2.);

- organ stanowiący gminy może udzielać dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale (art. 81, ust. 1.).

- wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami (art. 87, ust. 1.), z którego składa co 2 lata odpowiednie sprawozdanie i przedstawia je Radzie Gminy (art. 87, ust. 5.).

Gminny program opieki nad zabytkami ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

c) Ustawy Prawo budowlane (Dz. U. 2023, poz. 682 ze zm.) regulującej działalność związaną z projektowaniem, budową, utrzymaniem oraz rozbiórką obiektów budowlanych. Ustawa Prawo budowlane określa także zasady działania organów administracji publicznej w wymienionych dziedzinach.

W art. 39, ust. 3. zapisano: *W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.*

Ust. 4. *Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.*

d) Ustawy o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2023, poz. 344 ze zm.) W art. 13, ust. 4 zapisano: *Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako*

wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ust. 5. Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.

2.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.

2.1.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030.

Dokumentem, który został opracowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego i przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 27 stycznia 2020 r. jest „Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030”.

Wymieniony wyżej dokument precyzuje najistotniejsze kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

Zawarto w nim następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego obowiązującą do 2030 roku:

„Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Przedstawiona powyżej wizja wynika z wielu czynników, wśród których niezwykle istotne znaczenie ma fakt, iż Wielkopolska to region w którym zrodziła się polska państwowość, a jednocześnie utrwalona została idea walki o niepodległość i suwerenność kraju zarówno w sposób zbrojny jak i wytrwałą pracą. Osiągnięty dzięki temu wizerunek opiera się na pracowitości, porządku, samoorganizacji i samorządności. Dzięki silnej identyfikacji regionalnej, poszanowaniu tradycji i kultywowaniu najlepszych wartości poprzednich pokoleń, Wielkopolska jest obszarem działania regionalnej wspólnoty i sprzymierzeńcem działań innowacyjnych. To również region bogaty w zieloną i błękitną infrastrukturę. W Wielkopolsce dba się o środowisko przyrodnicze i ład przestrzenny, tworząc przyjazne warunki do życia, pracy i wypoczynku w oparciu o walory, jakimi są lasy, wody, tereny

rolnicze i przyrodniczo cenne oraz estetyka krajobrazu miejskiego. Środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe są ważnymi elementami atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej regionu. Samorząd województwa wzmocnia i kształtuje wśród kolejnych pokoleń mieszkańców, przedsiębiorców, rolników i władz lokalnych poczucie odpowiedzialności środowiskowej i społecznej oraz wspiera kultywowanie i budowanie silnej tożsamości regionalnej Wielkopolan.

Biorąc pod uwagę podstawowe funkcje jakie winien spełniać Samorząd Województwa i sprecyzowaną zwięźle istotę jego działań określono misję, którą wyznaczono do 2030 r. w następujący sposób:

Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.

Misja ta realizowana za pomocą wyznaczonych czterech celów strategicznych i wyróżnionych w ich obrębie jedenastu celów operacyjnych. Jednym z celów strategicznych (cel 2) jest: *Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu.* Będzie on następował dzięki wsparciu założonych celów operacyjnych, którymi są: rozwój świadomy demograficznie, przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniom oraz rozwój kapitału społecznego i kulturowego. Ważne miejsce w realizacji tych celów przypadnie wzmocnieniu potencjału kulturowego. Działania te będą związane m. in. z rozwojem aktywności kulturalnej, rozwojem turystyki i rekreacji, do czego planuje się wykorzystanie potencjału szlaków turystyki kulturowej.

W celu realizacji tych zamierzeń zaproponowano pakiety działań, wśród których znalazło się dziedzictwo kulturowe Wielkopolski. Zapisano tu, iż: *Wielkopolskę wyróżnia bogactwo dziedzictwa kulturowego. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb należy wymienić m.in.:*

Rozwój wielkopolskich instytucji kultury. Celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie. Przewiduje się szereg inicjatyw związanych z rozwojem m.in. wielkopolskich muzeów, teatrów czy bibliotek, w tym również zapewnienie nowej bazy lokalowej dla Filharmonii Poznańskiej.

Rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego. Celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

Tak więc dzięki możliwie najefektywniejsze wykorzystanie dziedzictwa kulturowego może stać się jednym z bardzo istotnych elementów rozwoju gospodarczego regionu, np. poprzez rozwój bazy turystycznej i usług kulturalnych. Do realizacji tego celu przyczyniają się takie działania jak inwestycje w instytucje kultury, promocję aktywności kulturalnej mieszkańców, wspomaganie przedsięwzięć powiększających dorobek kulturalny mieszkańców, ochrona dorobku kulturowego.

2.1.2 Planem zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego został uchwalony w dniu 25 marca 2019 r. przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego na podstawie uchwały nr V/70/19. Jest to dokument o charakterze strategicznym, określający działania za pomocą, których samorząd województwa wpływa na rozmieszczenie funkcji terenów w przestrzeni i ich wzajemne powiązanie.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu.

W dokumencie wiele miejsca poświęcono dziedzictwu kulturowemu. W rozdz. II, podrozdz. 3.3 *Dziedzictwo kulturowe* zwrócono uwagę na bogactwo i dużą różnorodność dziedzictwa zachowanego w tym regionie oraz na wpływ jaki ono wywarło na obecny obraz przestrzeni Wielkopolski. Występujące tu licznie obszary i obiekty zabytkowe należą do kategorii najwartościowszych w skali kraju i Europy.

Imponująco wygląda także zestawienie liczbowe poszczególnych kategorii zabytków, które plasuje Wielkopolskę na jednym z czołowych miejsc w skali naszego kraju. Dotyczy to zarówno zabytków nieruchomych, jak i ruchomych.

Uwagi te dotyczą także zabytków archeologicznych: *W rejestrze zabytków ujęto 681 obiektów archeologicznych, co stawia Wielkopolskę na trzeciej pozycji wśród województw w Polsce. W ewidencji zabytków znajduje się 70700 stanowisk (około 15% zewidencjonowanych zasobów krajowych –najwięcej spośród wszystkich województw), które w całości zostały rozpoznane archeologicznie. [...] Najwięcej śladów (grodziska, osady, punkty i ślady*

osadnicze oraz cmentarzyska) występuje w miejscach pierwotnych lokalizacji osad ludzkich, wzdłuż cieków wodnych i na wzniesieniach.

Tak wielkie bogactwo dziedzictwa skupione na obszarze Wielkopolski jest z jednej strony ogromną wartością regionu, a z drugiej stwarza duże zagrożenia dla zachowania wartości kulturowych województwa. Do największych zagrożeń w dokumencie zaliczono:

- a) intensywne procesy suburbanizacji w otoczeniu dużych i średnich miast –wyludnianie się centrów miast, a w konsekwencji ich degradacja przestrzenna i społeczno-gospodarcza;*
- b) zainwestowanie przestrzeni na terenach otwartych oraz obszarów atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo;*
- c) konflikty przestrzenne wynikające z przebiegu szlaków transportowych –brak obwodnic drogowych dla miejscowości o zachowanych historycznych układach przestrzennych wpisanych do rejestru zabytków –przez historyczne centra 32 miejscowości przebiegają drogi krajowe, przez 40 –drogi wojewódzkie, a przez 38 –drogi powiatowe;*
- d) konflikty przestrzenne wynikające z potrzeb rozwoju naziemnych sieci infrastruktury technicznej, w tym instalacji do pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych,*
- e) zagrożenia wynikające z lokowania w sąsiedztwie zabytków obiektów niedostosowanych do skali otoczenia, często stwarzających kolizję widokową w obszarach stanowiących przedpola ekspozycji dla obiektów cennych kulturowo oraz wynikające z nieodpowiedniej dbałości o estetykę nowych obiektów niedostosowaną do wartości przestrzeni, w której są realizowane,*
- f) konflikty wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej rolniczej i wydobywczej oraz wynikające z przeprowadzanych inwestycji budowlanych m.in. budowy nowych szlaków komunikacyjnych, linii energetycznych, zbiorników wodnych czy budownictwa w ujęciu ogólnym, wymagających prac ziemnych, zagrażające przede wszystkim zabytkom archeologicznym –ok.68% stanowisk archeologicznych jest zagrożona w wyniku działalności rolniczej, tzw. głęboką orką, 1% w wyniku wydobywania kruszyw, 20% stanowisk –w wyniku działalności inwestycyjnej.*

Wymienione zagrożenia niemal w całości (za wyjątkiem podpunktu a) idealnie wpasowują się w realia funkcjonowania gminy Nowe Miasto nad Wartą.

W dokumencie wskazano także na zagrożenia dla niematerialnego dziedzictwa kulturowego, do których zaliczono m. in. nadmierny ruch turystyczny, procesy urbanizacji i industrializacji, globalizacja, migracje ludności. Tu podobnie, jak w poprzednich przypadkach, przytoczone niebezpieczeństwa dla dziedzictwa niematerialnego pozostają aktualne w stosunku do gminy Nowe Miasto nad Wartą.

Rozdz. IV, podrozdz. 4 *Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji* poświęcono ochronie potencjału kulturowego i krajobrazu. Zapisano tu, że: *Potencjał kulturowy i charakterystyczny krajobraz regionu stanowią istotne elementy rozwoju i wzrostu identyfikacji Wielkopolski w skali kraju i Europy. Są one także ważnym czynnikiem kształtowania poczucia tożsamości narodowej i regionalnej mieszkańców. Działania w tym zakresie wpłyną będą na podniesienie jakości przestrzeni, a tym samym na poprawę warunków życia mieszkańców i wymierne korzyści społeczno-gospodarcze.*

Za priorytet w polityce przestrzennej wprowadzono uznanie oparcie się na Szlaku Piastowskim, jako głównym obszarze kulturotwórczym, ale za równie ważny aspekt uznano: *zachowanie innych obiektów i obszarów cennych kulturowo oraz wzmacnianie działań ochronnych w ich obrębie. Dotyczyć one będą zarówno ochrony pojedynczych obiektów, jak i całych układów przestrzennych miast i wsi oraz innych obszarów cennych kulturowo, a także poprawy jakości całej przestrzeni kulturowej regionu.*

W rozdz. V, podrozdz. 4.7. przedstawiono obszary ochrony krajobrazów kulturowych. Ze względu na przedmiot ochrony wyróżniono cztery podtypy obszarów ochrony krajobrazu kulturowego. Gminę Nowe Miasto nad Wartą wymieniono w dwóch ostatnich z nich. Znalazła się wśród gmin:

- *w granicach których występują obszary cenne kulturowo, w tym: istniejące parki kulturowe, obszary cenne kulturowo, na których proponuje się utworzenie parków kulturowych i archeologicznych parków kulturowych, obszar delegowany do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszary ujęte w Czerwonej księdze Krajobrazów Polski, park narodowy i parki krajobrazowe o wyjątkowych walorach kulturowych, obszary na których zachowały się materialne i niematerialne cechy charakterystyczne dla grup regionalnych;*
- *w granicach których przebiegają szlaki kulturowe o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym.*

2.1.3. Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014-2020 Szczegółowy opis Osi Priorytetowych Programu Operacyjnego (Uszczegółowienie WRPO 2014+)

Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014-2020 jest instrumentem realizującym zadania zmierzające do osiągnięcia spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej Unii Europejskiej przez inteligentny i zrównoważony rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu.

Uchwałą Nr 4128/2021 Zarządu Województwa Wielkopolskiego z 23 września 2021 roku przyjęte zostały zmiany Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020 (WRPO 2014+). Wersja 12.0. WRPO 2014+ obowiązuje od 23 września 2021 roku.

Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny wśród proponowanych działań w **Osi Priorytetowej 4: Środowisko**, przedstawia także jedno z priorytetowych działań (działanie 4.4.) określonych jako *Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego*. Celem szczegółowym priorytetu inwestycyjnego i oczekiwanym rezultatem ma być *zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego*.

By ten stan osiągnąć przewidziano następujące typy projektów w ramach poddziałań 4.4.1:

1. *Rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, restauracja, zachowanie, a także adaptacja na cele kulturalne, obiektów oraz obszarów zabytkowych.*
2. *Rozbudowa, przebudowa instytucji kultury oraz wyposażenie instytucji kultury.*
3. *Rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, restauracja, zachowanie, a także adaptacja na cele kulturalne obiektów przemysłowych i powojkowych o wartościach historycznych.*
4. *Ochrona, zachowanie i zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych.*
5. *Zakup trwałego wyposażenia oraz konserwacja i zabezpieczenie muzealiów, archiwaliów, starodruków i innych zabytków ruchomych jako integralne elementy szerszego projektu infrastrukturalnego.*
6. *Zabezpieczenie zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem jako część szerszego projektu infrastrukturalnego.*
7. *Zagospodarowanie otoczenia obiektów o charakterze kulturalnym (wyłącznie jako element szerszego projektu infrastrukturalnego).*
8. *Tworzenie i rozwój systemów oznakowania obszarów i obiektów atrakcyjnych kulturowo (wyłącznie jako element projektu infrastrukturalnego).*
9. *Działania związane z wykorzystaniem i rozwojem aplikacji i usług teleinformatycznych, jak również rozwój kultury i turystyki związanej z treściami cyfrowymi (wyłącznie jako element projektu infrastrukturalnego).*

Środowisko przyrodnicze i kulturowe stanowią bardzo istotne elementy rozwoju Wielkopolski. Są jednym z czynników wzmacniających konkurencyjność regionu i pomogą m. in. w tworzeniu nowych miejsc pracy.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych przyczyniają się w znaczącym stopniu do zmiany jakości życia społecznego, gospodarczego, a także wpływają na rozwój regionu i wzrost jego konkurencyjności. Województwo wielkopolskie charakteryzuje się bogatym dziedzictwem kultury materialnej, jednak stan wielu zabytków architektury ulega ciągłej degradacji. Inwestycje w tej dziedzinie wpłyną na zwiększenie atrakcyjności turystycznej, a oprócz tego zachowane zostanie dziedzictwo kulturowe dla obecnych oraz przyszłych pokoleń.

2.1.4 Program Opieki nad Zabytkami województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024.

Program Opieki nad Zabytkami województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 został przyjęty uchwałą nr XXXVII/714/21 przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 20 grudnia 2021 r. Jest to już jego czwarta edycja.

Jako cel główny tego dokumentu wyznaczono stworzenie warunków celem zapewnienia efektywnej opieki i ochrony nad zabytkami oraz dbanie o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu.

Dla jego realizacji wyznaczono pięć celów szczegółowych dla których określono kierunki działań:

1. *Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.*

Kierunki działań:

- *Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków.*
- *Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych.*
- *Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.*
- *Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.*

2. *Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.*

Kierunki działań:

- *Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe.*
- *Wspieranie inicjatyw wspierających z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat.*

- *Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.*

3. *Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.*

Kierunki działań:

- *Wsparcie zagospodarowywania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne.*

- *Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.*

- *Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski.*

4. *Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Kierunki działań:

- *Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.*

- *Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.*

5. *Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.*

Kierunki działań:

- *Udostępnianie obiektów zabytkowych.*

- *Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.*

Program zawiera także szeroką charakterystykę zasobów dziedzictwa kulturowego w województwie wielkopolskim z uwzględnieniem podziału na zabytki nieruchome i ruchome, wpisane do rejestru zabytków i znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz zabytki archeologiczne.

Autorzy analizowanego dokumentu uwagę zwracają także na niematerialne dziedzictwo kulturowe.

W końcowej części dokumentu wiele uwagi poświęcono wskazaniu źródeł finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2.1.5. Audyt Krajobrazowy Województwa Wielkopolskiego.

W dniu 27 marca 2023 r. Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwalił Audyt Krajobrazowy Województwa Wielkopolskiego (uchwała nr 11/1000/23). Dokument ten jest zasadniczym narzędziem do podejmowania działań z dziedziny kształtowania i ochrony krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego.

Będzie on narzędziem wywierającym bezpośredni wpływ na plany zagospodarowania przestrzennego województwa, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, a zawarte w nim zapisy pozwalają na umocnienie ochrony krajobrazu na obszarach podlegających ochronie prawnej. Trzeba przy tym pamiętać, że istotnym elementem składowym krajobrazu oprócz zasobów przyrodniczych, jest także dziedzictwo kulturowe, stanowiące odbicie dziejów rozwoju przestrzennego regionu.

We wprowadzeniu do dokumentu zapisano: *Krajobraz to postrzegana przez człowieka, otaczająca go przestrzeń, ukształtowana przez tysiące lat, podlegająca nieustannym przekształceniom, które są dziełem przyrody oraz efektem działalności człowieka.*

Krajobraz jest dobrem ogólnospołecznym, stanowi kompozycję zasobów przyrodniczych oraz kulturowych zarówno materialnych, jak i niematerialnych. Tworzy on wielowymiarowy system o swoistej strukturze i wewnętrznych powiązaniach. Podejście systemowe zakłada traktowanie krajobrazu jako spójnej całości, a jego ochrona to nie tylko dbałość o jego poszczególne składowe, ale traktowanie jego komponentów jako zbiorów elementów powiązanych w taki sposób, że tworzą one całość wyróżniającą się z otoczenia. Krajobraz jest także czynnikiem warunkującym tworzenie się kultur regionalnych i lokalnych oraz stanowi podstawowy wyznacznik dziedzictwa narodów, natomiast jego wartość ma bezpośredni wpływ na jakość i komfort życia mieszkańców.

[...] *Poszerzanie wiedzy o krajobrazie i sposobie jego ochrony jest niezbędne do formułowania zapisów, w dokumentach planistycznych, gwarantujących zrównoważony rozwój struktur przestrzennych i stanowiących podstawę działań w zakresie ochrony, gospodarowania i planowania krajobrazu.*

W dokumencie tym dokonano identyfikacji krajobrazów z terenu całego województwa, jednocześnie przeprowadzając ich charakterystykę i ocenę oraz wyznaczono krajobrazy najcenniejsze (priorytetowe) pod względem przyrodniczym, kulturowym, historycznym, urbanistycznym, ruralistycznym, architektonicznym lub widokowym.

Projekty miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z zarządem województwa w zakresie uwzględnienia wyników audytu krajobrazowego – art. 17 pkt 6 lit. b ustawy (u.p.z.p.), w szczególności granic krajobrazów priorytetowych oraz zasad zagospodarowania, uwzględniających wnioski i rekomendacje dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych. W przypadku zmiany obowiązujących aktów planistycznych dla obszarów położonych w granicach krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów prawnie chronionych, możliwe jest kształtowanie struktury

przestrzennej z uwzględnieniem dotychczasowego przeznaczenia oraz zasad zagospodarowania i zabudowy ustalonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uchwalonych przed dniem wejścia w życie audytu krajobrazowego.

[...] Dla pozostałych krajobrazów [...], które nie są wskazane jako krajobrazy priorytetowe, a także nie leżą w obrębie form ochrony prawnej, zgodnie z wytycznymi zawartymi w rozporządzeniu, nie sporządza się rekomendacji i wniosków w zakresie ich ochrony i kształtowania.

2. 2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie krajowym.

2.2.1 Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026.

Najważniejszym aktem planistycznym w dziedzinie ochrony zabytków jest *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, który zgodnie z treścią art. 84 (ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.) jest opracowywany przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków. Krajowy Program opracowuje się na okres 4 lat (art. 85 ust. 2 ustawy).

Obecnie obowiązujący *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023 – 2026* został przyjęty przez Radę Ministrów 8 grudnia 2023 r. na podstawie Uchwały nr 242. Proponowany program, jako cel główny stawia sobie: *Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce.*

Wykonanie wymienionego wyżej celu głównego *Krajowego programu opieki nad zabytkami* odbywać się będzie w oparciu o realizację trzech celów szczegółowych.

Dla celu szczegółowego, jakim jest *weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości*, zaplanowano określone kierunki działania.

Pierwszy określono jako *podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju*, dla realizacji którego wskazano następujące zadania:

- 1. Ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej.*
- 2. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego.*
- 3. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych.*

4. *Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.*

Kolejny kierunkiem działania określono jako *ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości*, z zadaniami:

1. *Model i system wartościowania zabytków.*
2. *Plany zarządzania dla pomników historii.*
3. *Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych.*
4. *System bezpieczeństwa zabytków.*
5. *Projektowanie konserwatorskie.*

Dla kierunku działania: *Realizacja międzynarodowych zobowiązań*, wyznaczono zadania:

1. *Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków.*
2. *Wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001*
3. *Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE.*
4. *Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.*

Drugim celem szczegółowym jest *wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków*

Pierwszy z kierunków działań służących jego realizacji zdefiniowano jako: *cyfryzacja procesów administracyjnych*, z zadaniami:

1. *Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków.*
2. *Opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.*

Kierunek działania: *wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków*, zamierza się osiągnąć poprzez takie zadania, jak:

1. *Wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+).*
2. *Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego.*
3. *Rozwój portalu Zabytek.pl.*

Kierunek działania: *reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami*, z zadaniami:

1. *Premia zabytkowa.*
2. *Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.*

Ostatnim celem szczegółowym jest *rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)*

Kierunek działania określony jako *wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych*, realizowany zostanie poprzez zadania:

1. *Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków*
2. *Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami.*
3. *Twój dom – dialog z tradycją.*
4. *Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD”.*
5. *Warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich.*
6. *Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych.*
7. *Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.*

Kierunek działania: *edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego*, z zadaniami:

1. *Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach.*
2. *Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego.*
3. *Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny.*
4. *Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego.*
5. *Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.*
6. *Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami.*
7. *Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.*

2.2.2 Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030.

Najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju jest *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*.

W dokumencie zaznaczono, że: *Dbłość o obiekty dziedzictwa kulturowego i spuściznę dawnych mieszkańców ziem polskich, wspierając zachowanie tradycji lokalnych, sprzyja rozwojowi turystyki i wspomaga proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. [...] Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony w rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii, zintegrowanej z podstawowymi jednostkami*

przestrzennymi chroniącymi krajobrazy charakterystyczne dla regionów geograficzno-przyrodniczych, którymi pozostały parki krajobrazowe.

Właściwa organizacja i utrzymanie ładu przestrzennego kraju wpływa na warunki życia obywateli, decyduje o funkcjonowaniu gospodarki i należytym wykorzystaniu szans rozwojowych.

Ochrona dziedzictwa kulturowego znalazła swoje miejsce także wśród celów polityki przestrzennej. Wymienić tu należy:

- zmniejszenie presji urbanizacyjnej na obszary o znaczeniu przyrodniczym i kulturowym poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenów o niższym reżimie ochronnym,
- wdrożenie narzędzi wyrównania utraconych korzyści ekonomicznych na obszarach o znacznych restrykcjach konserwatorskich,
- wspomaganie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkalnych, obiektów przemysłowych, kolejowych, opuszczonej zabudowy.

3. Zakres opieki nad zabytkami sprawowanej na obszarze Gminy, określony przez opracowania odnoszące się do powiatu średzkiego.

3.1. Strategia rozwoju powiatu średzkiego na lata 2015 – 2024.

W dniu 28 października 2014 roku Rada Powiatu Średzkiego uchwałą Nr LV/317/2014 przyjęła dokument pod nazwą: *Strategia rozwoju społeczno - gospodarczego powiatu średzkiego na 2015 - 2024.*

Stanowi on kilkuletni plan rozwoju nawiązujący do bardzo wielu dziedzin życia społeczności lokalnej. W dokumencie określono misję, cele i kierunki działania. Zaliczyć go należy do jednego z najistotniejszych dokumentów programowych samorządu powiatowego.

Dokument określa misję jaką powinien spełniać powiat średzki w życiu publicznym mikroregionu, którą ujęto w następujący sposób:

Misją powiatu średzkiego jest skuteczna i efektywna realizacja zadań wszystkich jego jednostek organizacyjnych oraz inicjowanie i koordynacja współpracy samorządów gminnych i podmiotów z różnych sektorów na rzecz trwałego rozwoju całego powiatu.

Zgodnie z nią powiat średzki powinien być obszarem zrównoważonego rozwoju, który będzie służył mieszkańcom.

Wyróżniono osiem obszarów strategicznych zgodnie z którymi będą się koncentrować działania powiatu, wśród których ważne miejsce zajęła *ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego*.

Zwrócono tu uwagę na to, że: *Powiat średzki położony jest na obszarach, na których powstawało państwo polskie, a ludność tego regionu aktywnie uczestniczyła w ówczesnych procesach organizacji państwa. [...] Tak bogate dziedzictwo kulturowe musi być zachowane, kultywowane oraz promowane. Do realizacji tych zadań włączy się również samorząd powiatowy.*

Osiągniętym celem w tym zakresie ma być ochrona i kultywowanie dziedzictwa kulturowego, rozwój turystyki, a wśród głównych działań służących jego realizacji wymieniono *wspieranie przez Powiat różnych form ochrony zabytków i dóbr kultury* (oznaczone jako zadanie ciągłe).

3.2. Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków, nie będących własnością Powiatu Średzkiego.

W uchwale nr XI/69/2007 przyjętej 30 października 2007 r. przez Radę Powiatu Średzkiego ustalono zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków, nie będących własnością Powiatu Średzkiego.

W paragrafie 1 uchwały określono kto może starać się i na co przeznaczyć dotację: *Osoba fizyczna lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego, albo stosunku zobowiązaniowego, wpisanego do rejestru zabytków, prowadzonego przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu i znajdującego się na terenie Powiatu Średzkiego, a nie będącego własnością Powiatu Średzkiego, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu Powiatu Średzkiego na finansowanie lub dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.*

Do uchwały dołączono regulamin, w którym doprecyzowano kwestie trybu składania wniosków, zasady wyboru beneficjentów oraz trybu rozliczania dotacji i kontroli ich wykorzystania.

4. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.

Gmina Nowe Miasto nad Wartą położona jest w centralnej części województwa wielkopolskiego. Jest to gmina wiejska, należąca do powiatu średzkiego, oddalona o ok. 55 km na południe od Poznania, 20 km od miasta powiatowego, leżąca przy drodze krajowej S 11 Poznań - Katowice.

Północną granicę gminy wyznacza rzeka Warta przez którą graniczy z gminą Krzykosy (pow. średzki) oraz Miłosław (pow. wrzesiński), od wschodu z gminą Żerków (pow. jarociński), od południa z gminą Jaraczewo (pow. jarociński) i od zachodu gminą Książ Wlkp. (pow. śremski) i od południowego wschodu z gminą Jarocin.

Gmina obejmuje obszar 120,1 km², który zamieszkuje 8 747 osób (z czego 1479 osób mieszka w samym Nowym Mieście nad Wartą), co stanowi 15,4% ludności powiatu średzkiego (dane na dzień 31. 12. 2022). Gmina zajmuje 19,2% powierzchni powiatu.

Obszar gminy podzielony jest na 20 sołectw.

Gmina Nowe Miasto nad Wartą położona jest w obrębie dwóch makroregionów. Część północna gminy leży w obrębie makroregionu: Pradolina Warszawsko- Berlińska, subregion: Kotlina Śremska. Część środkowa i południowa należy do makroregionu: Nizina Południowo-Wielkopolska, mezoregion: Wysoczyzna Kaliska.

Obszary leśne stanowią ok. 19% powierzchni gminy. Największe skupiska leśne znajdują się w północno - wschodniej i północnej części, która została włączona do Żerkowsko-Czeszewskiego Parku Krajobrazowego.

Na terenie gminy znajduje się także niewielki obszar krajobrazu chronionego „Szwajcaria Żerkowska oraz obiekt rezerwatowy „Dębno nad Wartą”. Jest to rezerwat faunistyczny (zwierząt bezkręgowych).

Duże bogactwo środowiska przyrodniczego i kulturowego, w tym charakterystyczne ukształtowanie terenu decydują o atrakcyjności gminy.

Ukształtowanie terenu w powiązaniu ze znacznymi walorami przyrodniczymi wzdłuż Warty zdeterminowały sposób użytkowania gruntów.

Na terenie gminy dominują grunty rolne, a pod względem ich wielkości gmina zajmuje ważne miejsce w Wielkopolsce. Użytki rolne stanowią tu ponad 72% powierzchni.

Na zasoby wód powierzchniowych na terenie gminy składają się głównie wody Warty i jej niewielkich dopływów. Na terenie gminy brak jest zbiorników wód stojących. Nieliczne zbiorniki wodne to stawy o małej retencji.

Gmina jest dość uboga w surowce naturalne. Występuje tu tylko gaz ziemny i kruszywo naturalne. Jednak znaczące złoża gazu ziemnego odkryto w miejscowości Rogusko.

Z uwagi na wspomniany wcześniej rolniczy charakter gminy znajdują się tu głównie zakłady usługowe. Drobne zakłady na terenie gminy prowadzą działalność handlowo-usługową. Największym przedsiębiorstwem w gminie są Zakłady Zielarskie „Phytopharm Klęka S.A.” – produkujący dla przemysłu farmaceutycznego i kosmetycznego.

Ze względu na walory przyrodnicze i kulturowe znaczącą perspektywą dla gminy może być rozwój turystyki, agroturystyki, budownictwa jednorodzinnego oraz utrzymanie ekologii w środowisku naturalnym.

O wyjątkowym charakterze gminy decydują nie tylko walory przyrodnicze, ale także bogactwo dziedzictwa kulturowego.

Na terenie gminy znajdują się 4 rzymskokatolickie obiekty sakralne: kościół parafialny p. w. Św. Trójcy w Nowym Mieście nad Wartą, kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Kolniczkach, kościół filialny p.w. Św. Józefa Oblubieńca w Boguszynku (należący do parafii w Kolniczkach) , kościół parafialny p. w Wniebowzięcia NMP w Dębnie oraz najmłodszy z nich, kościół parafialny p.w. Miłosierdzia Bożego w Chociczy. Z tego kościół w Nowym Mieście nad Wartą i Dębnie zostały wpisane do rejestru zabytków.

Na terenie gminy dość licznie zachowały się zespoły dworsko - pałacowe (w zróżnicowanym stanie technicznym) posiadające wpis do rejestru zabytków. Do najcenniejszych należy tu obiekt pałacowy (stanowiący własność gminy) wraz z otaczającym je parkiem i budynkami folwarcznymi w Klęce. W bardzo dobrym stanie technicznym i zachowania znajduje się dwór w Kruczynie. Gruntowny remont przeszedł także pałac w Skoraczewie.

Nieco gorzej przedstawia się stan pałacu w Szyplowie, chociaż należy zaznaczyć, iż wykonano w nim remont pokrycia dachowego i wykonano niezbędne naprawy zabezpieczające obiekt przed postępującą degradacją. Obecnie zabezpieczony obiekt przedstawia dobry stan zachowania i techniczny.

W najgorszym stanie zachowania jest obecnie pałac w Dębnie. Nieco lepiej przedstawia się stan pałacu w Boguszynie. Jednak jego stan techniczny należy uznać jako bardzo zły.

Prac remontowych wymaga także pałac w Chociczy.

Istotnym elementem zabytkowym i krajobrazowym w gminie są parki podworskie. Obecnie zachowało się 7 parków, z czego 6 posiada wpis do rejestru zabytków. Stan ich zachowania jest różny ze względu na katastrofalne efekty warunków pogodowych. Szczególne walory krajobrazowe i poznawcze posiadały parki w Klęce, Chociczy i Dębnie, jednak znacząco zostały zniszczone podczas nawałnicy w 2017 r. Obecnie park w Klęce należący do gminy został starannie odtworzony.

Prowadzenie wszelkich prac na terenie parków wpisanych do rejestru wymaga wcześniejszego uzgodnienia i uzyskania pozwolenia WWKZ, natomiast prowadzenie istotnych prac w parkach znajdujących się w ewidencji wymaga opinii WWKZ.

W gminie zaewidencjonowanych jest 11 cmentarzy, w tym 4 to cmentarze czynne (rzym.-kat.). Spośród wszystkich z nich, 4 to cmentarze rzymsko-katolickie, a 5 to cmentarze ewangelickie 2 cmentarze żydowskie. Cmentarz ewangelicki znajdują się w bardzo różnym stanie zachowania. Najlepszym stanie jest obecnie cmentarz w Radlińcu, gdzie zachowała się część nagrobków oraz starodrzewia. Bardzo dobrze widoczny jest podział na kwatery z oddzielającymi je alejkami. Natomiast zdecydowanie najgorzej zachowany jest cmentarz w Wolicy Pustej oraz Klęce. Miejsca te są niemal zupełnie zapomniane, a ich teren wymaga uporządkowania i oznaczenia.

Działania związane z przywróceniem właściwego wyglądu są planowane w najbliższym czasie na należącym do gminy cmentarzu w Boguszynku. Dzięki staraniom lokalnej społeczności teren jest systematycznie porządkowany. Przewidziane zostało także ustawienie pamiątkowej tablicy oraz naprawy zachowanych elementów nagrobków.

Po cmentarzu żydowskim w Komorzu, znajdującym się obecnie na obszarze kompleksu leśnego, zachowało się niewiele materialnych pozostałości. Cmentarz został zniszczony przez wywierzysko piasku wykorzystywanego pod budowę nasypu drogi z Nowego Miasta nad Wartą do przeprawy mostowej. Miejsce to wymaga obecnie upamiętnienia i zabezpieczenia przed dalszą dewastacją. Widoczne ślady materialne nie zachowały się również po cmentarzu żydowskim w Wolicy Pustej.

Żaden cmentarz rzymsko-katolicki, ewangelicki jak i żydowski z terenu gminy nie został wpisany do rejestru zabytków.

4.1 Obiekty zabytkowe nieruchome wpisane do rejestru zabytków.

Do rejestru zabytków zostały wpisane najcenniejsze zabytki sakralne i założenia dworsko-parkowe. Natomiast z pozostałych zabytków nieruchomych pozostają jedynie wpisy dotyczące stanowisk archeologicznych (3 wpisy).

BOGUSZYN

zespół dworski:

- pałac (ul. Parkowa 9), k. XIX w., nr rej. 1136/A z 18. 02. 1986 r.
- park krajobrazowy, 1 poł. XIX w., nr rej. 1135/Wlkp/A z 7.06.1985 r.
- brama wjazdowa, 1905r., nr rej. 1137/Wlkp/A z 11. 04. 1986 r.

CHOCICZA

zespół pałacowy (ul. Parkowa 3):

- pałac, 1920 r., nr rej.: 1121/Wlkp/A z 20.02.1986 r.
- park, XIX-XX w., nr rej.: 1122/Wlkp/A z 7.06.1985 r.

DEBNO

- kościół pw. NMP Wniebowziętej, 1447 r., nr rej.: 2483/A z 11.03.1931 r.
- dzwonnica, 1829 r., nr rej.: 231/A z 9.09.1968

zespół pałacowy:

- pałac, ob. ruina, 1877, 1902 r., nr rej.: 2178/A z 4.09.1989
- mauzoleum rodziny Cohnów, 2 poł. XIX w., nr rej.: j.w.
- park, 2 poł. XIX w., nr rej.: 2062/A z 25.02.1986

KLEKA

zespół pałacowy:

- pałac, 1870 r., pocz. XX, nr rej.: 1393/A z 24.02.1973 r.
- park, 2 poł. XIX – XX w., nr rej.: 2034/A z 4.11.1985 r.
- aleja brzozowa, nr rej. 2093 z 23.05.1986 r.

KRUCZYN

- dwór, pocz. XX w., nr rej.: 2074/A z 20. 12. 1986 r., przepisane do Księgi Woj. Wielkopolskiego pod nr 1159/Wlkp/A

NOWE MIASTO NAD WARTĄ

- kościół pw. Świętej Trójcy, 2 poł. XIV, XVI, XVII w., nr rej.: 1116/Wlkp/A z 14.02.1950 r.
- d. plebania, szach., ul. Kościelna, 1 poł. XIX w., nr rej.: 1117/Wlkp/A z 6.03.1970 r.
- dom, ul. Poznańska 7, k. XIX w., nr rej.: 1138/Wlkp/A z 24.02.1986 r.
- dom, Rynek 1, szach., 1 poł. XIX w., nr rej.: 1118/Wlkp/A z 6.03.1970 r.
- dom, Rynek 14, szach., 1 poł. XIX w., nr rej.: 985/A z 6.03.1970 r.
- dom, Rynek 21, 1 poł. XIX w., nr rej.:986/A z 6. 03. 1970 r., przepisane do Księgi Woj. Wielkopolskiego pod nr 1156/Wlkp/A
- spichrz, w d. porcie rzeczny, mur.-szach., 1 poł. XIX w., nr rej.: 1906/A z 12.04.1983 r.
- most, przez zalew rz. Warty, 1909 r., nr rej.: 1123/Wlkp/A z 14.01.1983 r.

SKORACZEW

- dwór, pocz. XIX, 1029, nr rej.: 119/Wlkp/A z 20.02.2003
- folwark (układ przestrzenny), XIX, nr rej.: j.w.
- park, XIX, nr rej.: 1984/A z 18.12.1984 i z 14.01.2003

SZYPLÓW

- zespół pałacowy, XVIII-XIX, nr rej.: 1523/A z 1.06.1974:
- pałac
- park

4.2 Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomości. (W nawiasach zaznaczono obiekty będące własnością gminy Nowe Miasto nad Wartą)

Podstawą do opracowania poniższego zestawienia jest wykaz obiektów z Gminnej Ewidencji Zabytków Nieruchomych.

Gmina Nowe Miasto nad Wartą posiada Gminną Ewidencję Zabytków Nieruchomych założoną w 2018 r. Gminną ewidencję zabytków przyjęto Zarządzeniem Wójta Gminy Nowe Miasto nad Wartą nr 79/2019 z 18. 10. 2019 r.

Lp.	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR DOM U	OBIEKT
1.	Nowe Miasto nad Wartą	Aleksandrów			zespół folwarczny - BUDYNEK MIESZKALNY (rządówka ?)
2.	Nowe Miasto nad Wartą	Aleksandrów			zespół folwarczny - SPICHLERZ
3.	Nowe Miasto nad Wartą	Aleksandrów			zespół folwarczny - BUDYNEK INWENTARSKI
4.	Nowe Miasto nad Wartą	Aleksandrów			kolonia mieszkalna – BUDYNEK GOSPODARCZY
5.	Nowe Miasto nad Wartą	Aleksandrów		2	kolonia mieszkalna - DWOJAK
6.	Nowe Miasto nad Wartą	Aleksandrów		3	kolonia mieszkalna – DOM
7.	Nowe Miasto nad Wartą	Aleksandrów		4	kolonia mieszkalna- sześciorek
8.	Nowe Miasto nad Wartą	Aleksandrów		5	kolonia mieszkalna- sześciorek
9.	Nowe Miasto nad Wartą	Aleksandrów		8	kolonia mieszkalna - DOM
10.	Nowe Miasto nad Wartą	Aleksandrów		9	kolonia mieszkalna - DOM
11.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół pałacowy – PAŁAC

12.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół pałacowy - BRAMA WJAZDOWA
13.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół pałacowy - PARK KRAJOBRAZOWY
14.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół folwarczny- KUŹNIA
15.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół folwarczny- MAGAZYN PASZ
16.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół folwarczny- SILOSY
17.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół folwarczny- ZLEWNIA MLEKA
18.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół folwarczny - ŚWINIARNIA
19.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół folwarczny - STODOŁA
20.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół folwarczny - SPICHLERZ
21.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół folwarczny - OBORA
22.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn	Kasztanowa	1	zespół folwarczny - GORZELNIA
23.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn	Kolnicka	7	DOM
24.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn	Parkowa	4	kolonia mieszkalna - OŚMIORAK
25.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół folwarczny- BUDYNEK GOSPODARCZY
26.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn	Parkowa	6	kolonia mieszkalna - OŚMIORAK
27.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			zespół folwarczny- BUDYNEK GOSPODARCZY
28.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn	Parkowa	8	zespół folwarczny – RZADCÓWKA (ob. dom)
29.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn	Śremska	34	kolonia mieszkalna - OŚMIORAK
30.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszyn			kolonia mieszkalnia- BUDYNEK GOSPODARCZY
31.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszynek			CMENTARZ EWANGELICKI
32.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszynek		7	DOM
33.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszynek			KOŚCIÓŁ DREWNIANY p. w. św. Józefa Oblubieńca NMP (kościół filialny przeniesiony w 1975 r. z Kolniczek)
34.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszynek		33	SZKOŁA (ob. dom)
35.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			DWÓR
36.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			BRAMA
37.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			PARK KRAJOBRAZOWY

38.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół folwarczny - RZADCÓWKA
39.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół gorzelni - GORZELNIA
40.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół folwarczny - SPICHLERZ
41.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół gorzelni - KOTŁOWNIA
42.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół folwarczny - OBORA
43.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół folwarczny - KUŹNIA
44.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół płatkarni - SUSZARNIA
45.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół płatkarni - MASZYNOWNIA
46.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół płatkarni - MIESZALNIA / MŁYN
47.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół płatkarni - PŁATKARNIA
48.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół płatkarni - KOTŁOWNIA
49.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			zespół płatkarni - BUDYNEK BIUROWO - TECHNICZNY
50.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza			CEGIELNIA
51.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Dworcowa	2	zespół budynków PKP - DOM
52.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Dworcowa	3	zespół budynków PKP - DWORZEC KOLEJOWY
53.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Dworcowa	4	zespół budynków PKP - DOM
54.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Dworcowa	5	zespół budynków PKP – SZALET STACYJNY
55.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Dworcowa	5	zespół PKP – BUDYNEK GOSPODARCZY
56.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Dworcowa	5	DOM
57.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Dworcowa	8	BUDYNEK POCZTY
58.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Dworcowa	8	zespół budynków PKP - BUDYNEK GOSPODARCZY
59.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Leśna		kolonia mieszkalna - BUDYNEK GOSPODARCZY
60.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Leśna		kolonia mieszkalna - BUDYNEK GOSPODARCZY
61.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Leśna	1	kolonia mieszkalna - CZWORAK
62.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Leśna	2	kolonia mieszkalna - CZWORAK
63.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Leśna	3	kolonia mieszkalna - CZWORAK
64.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Leśna	4	kolonia mieszkalna - OŚMIORAK

65.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Leśna	5	kolonia mieszkalna - OŚMIORAK
66.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Parkowa	1	kolonia mieszkalna - CZWORAK
67.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Polna	1	SZKOŁA
68.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Śremska	2	kolonia mieszkalna - OŚMIORAK
69.	Nowe Miasto nad Wartą	Chwałęcín		27	CZWORAK, ob. dom
70.	Nowe Miasto nad Wartą	Chwałęcín		1	BUDYNEK INWENTARSKI, ob. dom
71.	Nowe Miasto nad Wartą	Chwałęcín		30	DOM
72.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno			KOŚCIÓŁ p. w. Wniebowzięcia NMP
73.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno			zespół kościoła - OGRODZENIE
74.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno			zespół kościoła - DZWONNICA
75.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno		25	zespół kościoła - PLEBANIA
76.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno			CMENTARZ (ryzm. - kat.)
77.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno			zespół pałacowy – PAŁAC
78.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno			zespół pałacowy - KAPLICA - MAUZOLEUM rodziny Cohnów
79.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno			zespół pałacowy - PARK REGULARNY I KRAJOBRAZOWY
80.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno		14	OFICYNA (prawdopodobnie dawny ZAKŁAD HYDROPATYCZNY)
81.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno		17	TROJAK (ob.dom)
82.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno		23	CZWORAK (ob.dom)
83.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno		24	KARCZMA (ob.dom)
84.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno		26	DOM (Z BUDYNKIEM GOSPODARCZYM)
85.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno		26	BUDYNEK GOSPODARCZY
86.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno		27	SZKOŁA - ob. świetlica
87.	Nowe Miasto nad Wartą	Elżbietów			zespół folwarczny- BUDYNEK GOSPODARCZY
88.	Nowe Miasto nad Wartą	Elżbietów			zespół folwarczny- DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH
89.	Nowe Miasto nad Wartą	Hermanów			BUDYNEK INWENTARSKI, ob. stajnia

90.	Nowe Miasto nad Wartą	Jadwigów			zespół folwarczny - DWOJAK
91.	Nowe Miasto nad Wartą	Jadwigów			zespół folwarczny - SPICHLERZ
92.	Nowe Miasto nad Wartą	Jadwigów			zespół folwarczny - OWCZARNIA
93.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		2	zespół pałacowy - PAŁAC
94.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			zespół pałacowy - OGRODZENIE (murowane)
95.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			PARK KRAJOBRAZOWY
96.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			ALEJA BRZozOWA
97.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			CMENTARZ EWANGELICKI
98.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			CMENTARZ EWANGELICKI
99.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			zespół folwarczny - BUDYNEK GOSPODARCZY
100.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			zespół folwarczny - BUDYNEK GOSPODARCZY
101.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			zespół folwarczny - BUDYNEK GOSPODARCZY (z wieżyczką)
102.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			zespół folwarczny - BUDYNEK GOSPODARCZY
103.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			zespół folwarczny - BUDYNEK INWENTARSKI
104.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			zespół folwarczny - STODOŁA
105.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			zespół folwarczny - STODOŁA
106.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			zespół folwarczny - BUDYNEK INWENTARSKI (CIELEŃNIK ?)
107.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		1	zespół pałacowy - oficyna
108.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		3	kolonia mieszkalna - DWOJAK, obecnie dom
109.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		4	zespół folwarczny - DOM
110.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		5	BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY (dawn. mleczarnia)
111.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			Zespół folwarczny - BUDYNEK GOSPODARCZY
112.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		6	DOM
113.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		7	DOM
114.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		8	SZKOŁA
115.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		10	kolonia mieszkalna - TROJAK, obecnie dom

116.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		13	TROJAK, obecnie dom
117.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		36	kolonia folwarczna - CZWORAK, obecnie dom
118.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		37	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
119.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		40	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
120.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		41	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
121.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		42	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
122.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		43	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
123.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		44	kolonia mieszkalna - TROJAK
124.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		48	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
125.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		50	kolonia mieszkalna - OŚMIORAK, obecnie dom
126.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		51	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
127.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		52	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
128.	Nowe Miasto nad Wartą	Kolniczki		9	KOŚCIÓŁ, p. w. Narodzenia NMP
129.	Nowe Miasto nad Wartą	Kolniczki			CMENTARZ RZYMSKO - KATOLICKI
130.	Nowe Miasto nad Wartą	Kolniczki		11	SZKOŁA (ob. dom)
131.	Nowe Miasto nad Wartą	Kolniczki		14	DOM
132.	Nowe Miasto nad Wartą	Kolniczki		15	KARCZMA (ob. dom)
133.	Nowe Miasto nad Wartą	Komorze			CMENTARZ ŻYDOWSKI
134.	Nowe Miasto nad Wartą	Komorze		15	DOM
135.	Nowe Miasto nad Wartą	Komorze		31	zespół szkoły- BUDYNEK GOSPODARCZY
136.	Nowe Miasto nad Wartą	Komorze		31	zespół szkoły- SZKOŁA, ob. dom
137.	Nowe Miasto nad Wartą	Komorze Nowe			kolonia mieszkalna- BUDYNEK GOSPODARCZY
138.	Nowe Miasto nad Wartą	Komorze Nowe			kolonia mieszkalna- CZWORAK
139.	Nowe Miasto nad Wartą	Komorze Nowe			zespół folwarczny- OBORA
140.	Nowe Miasto nad Wartą	Komorze Nowe			kolonia mieszkalna- DWOJAK
141.	Nowe Miasto nad Wartą	Kruczyn		2	zespół dworski - DWÓR
142.	Nowe Miasto nad Wartą	Kruczyn		2	zespół folwarczny - OBORA

143.	Nowe Miasto nad Wartą	Kruczyn			zespół folwarczny - KUŹNIA
144.	Nowe Miasto nad Wartą	Kruczyn		2	zespół dworski - PARK KRAJOBRAZOWY
145.	Nowe Miasto nad Wartą	Kruczyn		4	kolonia mieszkalna - CZWORAK, ob. dom
146.	Nowe Miasto nad Wartą	Kruczyn		5	kolonia mieszkalna - CZWORAK
147.	Nowe Miasto nad Wartą	Kruczyn		11	SZKOŁA, ob. dom
148.	Nowe Miasto nad Wartą	Kruczyn		23	DOM
149.	Nowe Miasto nad Wartą	Kruczyn		32	DOM
150.	Nowe Miasto nad Wartą	Michałów		24	DOM
151.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą			zespół kościoła par. - KOŚCIÓŁ, p. w. św. Trójcy
152.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Kościelna		zespół kościoła par. - PLEBANIA
153.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Kościelna	3	zespół kościoła par. - PLEBANIA
154.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Kościelna	3	zespół kościoła par. - BUDYNEK GOSPODARCZY
155.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Kościelna	3	zespół kościoła par. - BUDYNEK GOSPODARCZY
156.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą			CMENTARZ RZYMSKO - KATOLICKI
157.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą			UKŁAD URBANISTYCZNY
158.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą			MOST (żebrowo - żelbetowy)
159.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Zielony Rynek	8A	REMIZA OSP
160.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Bednarska	1	DOM
161.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Bednarska	3	DOM
162.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Bednarska	6	DOM
163.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Bednarska	10	DOM
164.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Bednarska	12	DOM
165.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Garncarska	7	DOM
166.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Garncarska	9	DOM (dawn. szkoła żydowska)
167.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Garncarska	10	DOM
168.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Garncarska	11	DOM
169.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Garncarska	14	DOM

170.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Jarocińska	1	POCZTA
171.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Jarocińska	3	DOM
172.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Jarocińska	6	DOM
173.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Jarocińska	8	DOM
174.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Kilińskiego	2	DOM
175.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Kilińskiego	3	DOM
176.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Kilińskiego	8	DOM
177.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Kilińskiego	9	DOM
178.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Papiernia	1	DOM
179.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Piaski	3	SPICHLERZ.) -pozostałości założenia portowego, ob. dom
180.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Piaski	4	STRAŻNICA RZECZNA - pozostałości założenia portowego, ob. dom
181.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	1	DOM
182.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	2	DOM
183.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	7	DOM
184.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	8	PASTORÓWKA, ob. przedszkole
185.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	8A	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. Gminny Ośrodek Kultury
186.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	9	DOM
187.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	9	DOM
188.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	11	DOM
189.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	15	DOM
190.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	16	GOSPODA (ob. restauracja)
191.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	17	DOM
192.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	21	DOM
193.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	23	MŁYN
194.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	24	DOM
195.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	25	DOM
196.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	26	DOM

197.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	27	DOM
198.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	40	DOM (dawn. szkoła)
199.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	44	DOM
200.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	46	DOM
201.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	48	DOM
202.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	50	DOM
203.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Poznańska	52	DOM
204.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	1	DOM
205.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	3	DOM
206.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	4	DOM
207.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	7	DOM
208.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	8	DOM
208.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	9	DOM
210.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek (zabudowania od ul.Żerkowskiej)	10	DOM
211.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	10	DOM
212.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	11	DOM
213.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	12	DOM
214.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	13	DOM
215.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	14	DOM
216.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	16	DOM
217.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	18	DOM
218.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	19	DOM
219.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	20	DOM
220.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Rynek	21	DOM
221.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Zielony Rynek	1	DOM
222.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Zielony Rynek	5	DOM

223.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Zielony Rynek	6	DOM
224.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Zamkowa/Żerkowska		DOM
225.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Żerkowska	6	DOM
226.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Żerkowska	9	DOM
227.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Żerkowska	11	DOM
228.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec			CMENTARZ EWANGELICKI
229.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		1	DOM
230.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		2	DOM
231.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		2	BUDYNEK GOSPODARSKO-MIESZKALNY
232.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		2	BUDYNEK INWENTARSKI
233.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		2	STODOŁA
234.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		2	BUDYNEK INWENTARSKI
235.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		4	DOM
236.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		4	BUDYNEK INWENTARSKI
237.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		4	STODOŁA
238.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		5	DOM
239.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		6	DOM
240.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		6	STODOŁA
241.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		6	BUDYNEK INWENTARSKI
242.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		8	STODOŁA
243.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		8	DOM (murowany)
244.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		8	BUDYNEK INWENTARSKI
245.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		9	DOM
246.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		10	DOM
247.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		10	STODOŁA
248.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		10	BUDYNEK INWENTARSKI
249.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		10	BUDYNEK INWENTARSKI

250.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		11	DOM
251.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		12	DOM
252.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		12	BUDYNEK INWENTARSKI
253.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		13	DOM
254.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		14	STODOŁA
255.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		14	DOM
256.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		14	BUDYNEK MIESZKALNO-INWENTARSKI
257.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		14	BUDYNEK INWENTARSKI
258.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		16	DOM
259.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		16	BUDYNEK INWENTARSKI
260.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		17	DOM
261.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		18	DOM
262.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		18	CHLEWIA
263.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		18	OBORA
264.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		18	BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARSKI
265.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		18	STODOŁA
266.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		20	DOM
267.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		20	STODOŁA
268.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		20	BUDYNEK INWENTARSKI
269.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		20	BUDYNEK INWENTARSKI
270.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		21	DOM
271.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		22	DOM
272.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		22	STODOŁA
273.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		22	BUDYNEK INWENTARSKI
274.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		22	BUDYNEK INWENTARSKI
275.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		22	BUDYNEK GOSPODARCZO - MIESZKALNY
276.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		23	DOM

277.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		25	DOM
278.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		25	BUDYNEK INWENTARSKI
279.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		26	DOM
280.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		26	STODOŁA
281.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		26	BUDYNEK INWENTARSKI
282.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		27	DOM
283.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		27	BUDYNEK INWENTARSKI
284.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		27	BUDYNEK INWENTARSKI
285.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		27	STODOŁA
286.	Nowe Miasto nad Wartą	Radliniec		28	DOM
287.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		1	FOLWARK (UKŁAD PRZESTRZENNY)
288.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		1	zespół folwarczny - GORZELNIA
289.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		1	zespół folwarczny - SPICHLERZ
290.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		1	zespół folwarczny - SPICHLERZ
291.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		1	zespół folwarczny - OBORA
292.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		1	zespół dworski - DWÓR, ob. skrzydło wschodnie
293.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		1	zespół dworski - DWÓR, ob. skrzydło frontowe
294.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		1	zespół folwarczny - BUDYNEK STAJNIA/OBORA/CIEŁĘTNIK
295.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		1	zespół dworski - BRAMA (murowana)
296.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		1	zespół dworski - PARK KRAJOBRAZOWY
297.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		4	kolonia mieszkalna - CZWORAK, ob. dom
298.	Nowe Miasto nad Wartą	Skoraczew		5	kolonia mieszkalna - CZWORAK, ob. dom
299.	Nowe Miasto nad Wartą	Stramnice			zespół folwarczny - OW CZARNIA, ob. dom mieszkalny i świetlica
300.	Nowe Miasto nad Wartą	Stramnice			zespół folwarczny - STODOŁA
301.	Nowe Miasto nad Wartą	Stramnice			zespół folwarczny - OBORA
302.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów			zespół pałacowy - PAŁAC

303.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów			zespół pałacowy - BRAMA (murowana)
304.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów			zespół folwarczny - STODOŁA
305.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów			zespół folwarczny – STAJNIA KONI ROBOCZYCH/ WOLARNIA
306.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów			zespół folwarczny - OBORA
307.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów			zespół folwarczny – WOZOWNIA/MAGAZYN
308.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów			zespół folwarczny – STAJNIA KONI WYSCIOGOWYCH I WYJAZDOWYCH
309.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów			zespół pałacowy - PARK
310.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów		1	SZKOŁA, ob. dom
311.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów		9	BUDYNEK KOLEJOWY, ob. dom
312.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów		11	Kolonia mieszkalna- DOM STANGRETA I MAGAZYNIERA
313.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów		12	kolonia mieszkalna - CZWORAK
314.	Nowe Miasto nad Wartą	Szypłów		14	kolonia mieszkalna - CZWORAK
315.	Nowe Miasto nad Wartą	Teresa		6	kolonia mieszkalna - CZWORAK
316.	Nowe Miasto nad Wartą	Teresa		8	kolonia mieszkalna – DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH
317.	Nowe Miasto nad Wartą	Teresa		9	kolonia mieszkalna – DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH
318.	Nowe Miasto nad Wartą	Teresa		10	kolonia mieszkalna – DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH
319.	Nowe Miasto nad Wartą	Teresa			zespół folwarczny - RZĄDCÓWKA
320.	Nowe Miasto nad Wartą	Teresa			zespół folwarczny - SPICHLERZ
321.	Nowe Miasto nad Wartą	Teresa			zespół folwarczny - SPICHLERZ I OBORA
322.	Nowe Miasto nad Wartą	Tokarów		6	DOM
323.	Nowe Miasto nad Wartą	Tokarów		7	DOM
324.	Nowe Miasto nad Wartą	Utrata	Podgórna	3	MŁYN
325.	Nowe Miasto nad Wartą	Wolica Kozia		14	BUDYNEK GOSPODARCZY
326.	Nowe Miasto nad Wartą	Wolica Nowa			zespół folwarczny - BUDYNEK INWENTARSKI

327.	Nowe Miasto nad Wartą	Wolica Nowa			zespół folwarczny - BUDYNEK INWENTARSKI/SPICHLER Z
328.	Nowe Miasto nad Wartą	Wolica Nowa		2	kolonia mieszkalna - CZWORAK
329.	Nowe Miasto nad Wartą	Wolica Nowa		3	kolonia mieszkalna - CZWORAK
330.	Nowe Miasto nad Wartą	Wolica Nowa		4	kolonia mieszkalna - CZWORAK
331.	Nowe Miasto nad Wartą	Wolica Pusta			CMENTARZ EWANGELICKI
332.	Nowe Miasto nad Wartą	Wolica Pusta			CMENTARZ RZYMSKO - KATOLICKI
333.	Nowe Miasto nad Wartą	Wolica Pusta			CMENTARZ ŻYDOWSKI

4.3 Obiekty ruchome z terenu gminy wpisane do rejestru zabytków.

Z terenu gminy Nowe Miasto nad Wartą do rejestru zabytków zostały wpisane obiekty stanowiące głównie wyposażenie kościołów oraz mniej liczne pochodzące z budynków pałacowych. Jednak ze względów bezpieczeństwa tych obiektów nie zostają one wyszczególnione w niniejszym opracowaniu.

Dębno

- figura św. Jana Nepomucena, nr rej. 337/A z 14. 06. 1974 r.
- obraz Ecce Homo, nr Re. 129/13/B z 1955 r.
- wyposażenie kościoła (łącznie 35 pozycji), nr rej. 286/Wlkp/B (obejmuje wcześniejsze wpisy z 1955 i 1974 r.) oraz wpis z 8. 02. 2013 r.

Kolniczki

- wyposażenie kościoła (12 pozycji), nr rej. 365/B z 1975 r.

Nowe Miasto nad Wartą

- wyposażenie kościoła (37 pozycji), nr rej. 370/B z 14. 02. 1975 r.
- sarkofag Jana Rozdrażewskiego w kościele, nr rej. 571/Wlkp/B z 28. 10. 2020 r.

4.4. Krajobraz kulturowy (obszarowe wpisy do rejestru zabytków).

BOGUSZYN

- park krajobrazowy, 1 poł. XIX w., nr rej. 1135/Wlkp/A z 7.06.1985 r.

CHOCICZA

zespół pałacowy (ul. Parkowa 3):

- park, XIX-XX w., nr rej.: 1122/Wlkp/A z 7.06.1985 r.

DĘBNO

- park, 2 poł. XIX w., nr rej.: 2062/A z 25.02.1986

KLEKA

- park, 2 poł. XIX – XX w., nr rej.: 2034/A z 4.11.1985 r.

SKORACZEW

- park, XIX, nr rej.: 1984/A z 18.12.1984 i z 14.01.2003

SZYPLÓW

- zespół pałacowy, XVIII-XIX, nr rej.: 1523/A z 1.06.1974:

- park

5. Zabytki archeologiczne.

5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków z terenu gminy.

Na terenie gminy znajdują się 3 stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków:

- grodzisko, Franciszków, stan. arch. nr 1, AZP 59-33/20, nr rej. 1479/A z 29. 09. 1973

(przepisane do Księgi Woj. Wielkopolskiego pod nr 81Wlkp./C z 27. 09. 2007 r.)

- grodzisko, Franciszków, stan. arch. nr 1a, AZP 59-33/87, nr rej. 1478/A z 29. 09. 1973

(przepisane do Księgi Woj. Wielkopolskiego pod nr 80Wlkp./C z 23. 09. 2007 r.).¹

- grodzisko, Nowe Miasto, stan. arch. nr 3a, AZP 59-32/99, nr rej. 1475/A z 28. 09. 1973

(przepisane do Księgi Woj. Wielkopolskiego pod nr 82Wlkp./C z 27. 09. 2007 r.)

5.2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej.

- grodzisko, Franciszków, stan. arch. nr 1, AZP 59-33/20, nr rej. 1479/A z 29. 09. 1973

(przepisane do Księgi Woj. Wielkopolskiego pod nr 81Wlkp./C z 27. 09. 2007 r.)

¹ Stanowisko zostało zaznaczone na dwóch obszarach AZP. Na obszarze AZP 58-33 ma nr 72, na obszarze AZP 59-33 ma nr 87. w rejestrze zabytków zapisano je pod numerem **87** i przypisano je do obszaru AZP **59-33**.

- grodzisko, Franciszków, stan. arch. nr 1a, AZP 59-33/87, nr rej. 1478/A z 29. 09. 1973 (przepisane do Księgi Woj. Wielkopolskiego pod nr 80Wlkp./C z 23. 09. 2007 r.).²

- grodzisko, Nowe Miasto nad Wartą, stan. arch. nr 3a, AZP 59-32/99, nr rej. 1475/A z 28. 09. 1973 (przepisane do Księgi Woj. Wielkopolskiego pod nr 82Wlkp./C z 27. 09. 2007 r.)

5.3. Zestawienie liczbowe stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków.

Istotną częścią dziedzictwa kulturowego są zabytki archeologiczne. Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne – warstwy kulturowe i obiekty archeologiczne, jak i ruchome zabytki z nich pochodzące, jak i luźno znajdowane skarby. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz.U. 1196.120.564) określa je jako źródło „*zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych*”.

Zgodnie z zapisami w polskim prawie zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. z 2022, poz. 840 ze zm.).

Zasadniczą metodą rejestracji stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje całościowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez badania powierzchniowe terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Jednakże trzeba wyraźnie zaznaczyć, że zbiór zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych w ramach programu AZP, nie jest ostateczny. Badania powierzchniowe nie są metodą doskonałą rejestracji stanowisk, a zwłaszcza wyznaczania ich zasięgów. Z tego względu proces ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest otwarty i ciągle uzupełniany w ramach archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk

² Por. przypis 1.

archeologicznych utworzona metodą AZP, mimo swojej niejednokrotnie ułomności, jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o danym terenie.

Niestety w przypadku gminy Nowe Miasto nad Wartą materiały dostępne po rozpoznaniu prowadzonym w ramach AZP są niepełne i pozostawiają wiele nieścisłości. Dotyczy to przede wszystkim północnej części terenu gminy.

Obszar gminy Nowe Miasto znajduje się na dziewięciu obszarach AZP: 58-33, 59-31, 59-32, 59-33, 60-31, 60-32, 60-33, 61-31, 61-32.

Na terenie gminy zostały zarejestrowane 304 stanowiska archeologiczne, wyróżnione przede wszystkim na podstawie badań powierzchniowych w ramach akcji Archeologiczne Zdjęcie Polski, oraz w pojedynczych przypadkach zaewidencjonowanych przy okazji badań wykopaliskowych, zapisków archiwalnych i prac związanych z realizacjami różnego rodzaju inwestycji dając obraz osadnictwa pradziejowego i historycznego terenu analizowanej gminy.

Najpełniejszy obraz dawnego osadnictwa zawiera wykonana Gminna Ewidencja Stanowisk Archeologicznych. Składa się ona z mapy w skali 1: 25 000 z naniesionym rozmieszczeniem poszczególnych stanowisk oraz kart GEZ z podstawowymi informacjami odnoszącymi się do każdego ze stanowisk.

Wspomniane osadnictwo rozmieszczone jest w większych lub mniejszych skupiskach na większości obszaru gminy i jest wyraźnie związane z ciekami wodnymi.

Brak osadnictwa lub jego sporadyczne występowanie widoczne jest w centralnej i wschodniej części gminy.³

Natomiast kumulacje występowania stanowisk widoczne są w części południowej, zachodniej i północnej gminy.

Sz szczególnie cenne poznawczo stanowiska (grodziska) z okresu średniowiecza zlokalizowane są na północy, wzdłuż rzeki Warty. Warta stanowi północną granicę gminy, która oprócz tego, że była źródłem wody niezbędnej do codziennego funkcjonowania była także niezwykle ważnym i wygodnym szlakiem komunikacyjnym, a więc stwarzała także sprzyjające warunki do osadnictwa. W przypadku wspomnianych grodzisk bardzo ważne okazały się też walory obronne. Trzy obiekty zlokalizowane w Nowym Mieście nad Wartą i Franciszkowie (w pobliżu Dębna) wykorzystują naturalne cechy terenu wzmocnione okresowo jeszcze wylewami Warty, zabezpieczającymi dodatkowo grodziska. Zarówno Nowe Miasto nad Wartą jak i Dębno to miejscowości o metryce średniowiecznej, stanowiące ośrodki dóbr należących do dzierżącego miejscowe włości możnowładczego rodu Doliwów.

³ Por. mapę zbiorczą rozmieszczenia stanowisk archeologicznych dołączoną do gminnej ewidencji zabytków archeologicznych.

Z kolei zauważalny brak stanowisk archeologicznych (lub zdecydowanie rzadsze występowanie) w strefie centralnej i wschodniej terenu gminy może wynikać nie tylko z rzeczywistego ich braku, ale także z niedoskonałości przeprowadzonych badań powierzchniowych.

W związku z tym postulowana winna być, przynajmniej w przypadku wspomnianej strefy, weryfikacja uzupełniająca dotychczasowe wyniki badań powierzchniowych AZP.

Postulat ponownej weryfikacji AZP dotyczy także północnej części terenu gminy (obszary AZP: 59-31, 59-32, 59-33 i 58-33). Wcześniejsze rozpoznanie powierzchniowe na tych obszarach pozostawia wiele do życzenia, co skutkuje w efekcie brakiem ochrony wielu nierozpoznanych, a cennych poznawczo stanowisk archeologicznych.

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE	ilość	w tym wpisanych do rejestru
grodziska	3	3
osady	73	-
osadnictwo	225	
cmentarzyska	3	-
razem	304	3

Zródło: Gminna Ewidencja Stanowisk Archeologicznych.

Zarejestrowane stanowiska archeologiczne z terenu gminy Nowe Miasto nad Wartą w większości przypadków występują w większych lub mniejszych skupiskach rozciągających się wzdłuż niewielkich obecnie cieków wodnych (poza strefą nadwarciańską).

Jednym z największych takich skupisk jest zespół stanowisk znajdujących się na terenie i wokół miejscowości Dębno, ciągnący się w kierunku wschodnim do miejscowości Lutynia.

Kolejne duże skupiska stanowisk archeologicznych znajdują się w miejscowościach: Chromiec, Kruczyn, Chwałęcín, Tokarów, po zachodniej i wschodniej stronie Chociczy oraz wokół Nowego Miasta nad Wartą.

Biorąc pod uwagę ukształtowanie terenu jak i rozmieszczenie stanowisk wydaje się, że osadnictwo na całym obszarze gminy musiało być intensywniejsze niż wykazują to wyniki dotychczasowych badań AZP.⁴ Łącznie na terenie gminy zarejestrowano 304 stanowiska archeologiczne.

⁴ Z uwagi na fakt, iż dla znaczącej liczby stanowisk brak jest danych dotyczących chronologii i funkcji zarejestrowanych stanowisk archeologicznych rezygnuje się z przedstawienia zestawienia tabelarycznego.

Najstarsze zarejestrowane ślady obecności na ziemi nowomiejskiej datowane są na środkowy okres epoki kamienia, określane jako mezolit (ok. 9000 - 4000/3500 lat BC).⁵ Z tym okresem wiąże się wykonane z kości konia dłuto znalezione przypadkowo w korycie Warty w 1906 r. Kolejne zabytki mezolityczne to pochodzące z Franciszkowa narzędzia i ostrza krzemienne oraz motyka z rogu na której wyryto wyobrażenie ryby.⁶ Stanowisko z tego okresu znajduje się także w Wolicy Pustej.

Równoległe ze społecznościami schyłkowego mezolitu rozwijają się społeczności uprawiające ziemię i hodujące zwierzęta. Te zajęcia są podstawą ich egzystencji. Następujący wtedy gwałtowny zwrot w wielu płaszczyznach życia często określane jest mianem rewolucji neolitycznej. Natomiast w periodyzacji dziejów określamy go jako młodszą epokę kamienia (dawniej epoka kamienia gładzonego) - neolit (5400/5300 - 2200/2100 lat BC).

Z tej epoki posiadamy już więcej śladów bytowania populacji ludzkich. Wprawdzie żadne z neolitycznych stanowisk archeologicznych nie zostało przebadanych wykopaliskowo, ale dysponujemy szeregiem znalezisk luźnych związanych z pierwszymi rolnikami. Wyraźnie widoczny jest tu wzrost zainteresowania społeczności neolitycznych regionem nowomiejskim. Pozyskane przypadkowo luźne znaleziska nie zawsze pozwalają na dokładne określenie ich przynależności kulturowej. Dotyczy to zwłaszcza siekierek i toporków, których precyzyjną identyfikację nierzadko utrudnia technika wykonania. Narzędzia tego typu znajdowano na terenie samego Nowego Miasta nad Wartą oraz jego okolic. Zaliczyć do nich należy przede wszystkim 3 topory kamienne oraz siekierkę wykonaną z krzemienia pochodzącą z wychodni w Krzemionkach Opatowskich znaną w zachodniej części miejscowości (rejon stacji benzynowej). Natomiast topory kamienne wraz z innymi narzędziami krzemiennymi, fragmentami ceramiki znajdowano w różnych miejscach Nowego Miasta. Z rejonu stacji benzynowej pozyskano jeszcze, oprócz wspomnianej siekierki, inne narzędzia kamienne i fragmenty naczyń ceramicznych.⁷

Kolejne znaleziska neolityczne pochodzą już z okolic Nowego Miasta nad Wartą. Z terenu Dębna dysponujemy toporem wykonanym z poroża jelenia, narzędziami krzemiennymi i fragmentami materiału ceramicznego. W pobliskim Franciszkowie potwierdzono istnienie osady neolitycznej, a z okolicy Wolicy Nowej pochodzi topór kamienny. Dalsze znaleziska

⁵ BC to międzynarodowy skrót oznaczający "before Christ", czyli "przed Chrystusem" i oznacza to samo, co skrót p.n.e. Jedną z najważniejszych metod wykorzystywanych w datowaniu materiałów pozyskiwanych z badań archeologicznych jest metoda radiowęglowa.

⁶ B. Walkiewicz, *Nasze pradzieje. W epoce kamienia*, Wiadomości Lokalne - miesięcznik mieszkańców gminy Nowe Miasto nad Wartą, nr 3, 1990, s. 7.

⁷ Tamże.

tej epoki pochodzą z Szyplowa, gdzie znaleziono narzędzia krzemienne.⁸ Stanowiska neolityczne są także w Boguszynie i Boguszynku.

W IV tysiącleciu p.n.e. na Bliskim Wschodzie odkryto walory, jakie daje stop miedzi i cyny, nazywany brązem. Stamtąd trafił na tereny ziem polskich, wyznaczając od pierwszej połowy II tysiąclecia p.n.e. nowy okres dziejowy, nazywany epoką brązu (2150 - 850/750 lat BC).

Epokę brązu podzielono na naszych ziemiach w dosyć mechaniczny sposób na pięć okresów, po których rozpoczyna się okres halsztacki, zaliczany już do epoki żelaza. Dla terenu Polski wyróżnia się dwie fazy epoki brązu: C i D (fazy A i B okresu halsztackiego wydziela się na rodzimych obszarach tej kultury).

Najwcześniejsze znaleziska związane z epoką brązu pochodzą z połowy II tysiąclecia p.n.e. Należy do nich ceramiczne naczynie z Nowego Miasta nad Wartą oraz skarb brązowy znaleziony we Lgowie, miejscowości leżącej niedaleko Dębna.

III okres epoki brązu przyniósł powstanie nowej wielkiej formacji kulturowej określanej mianem kultury łużyckiej. W czasie swojego wyjątkowo długiego, bo aż ok. 1000 letniego trwania, dzieliła się na liczne grupy i podgrupy. Z tej racji łączyła też w sobie dwie epoki: brązu i żelaza.

Przemiany gospodarcze zachodzące w tym czasie na naszych ziemiach zaowocowały znaczącym wzrostem zaludnienia, obserwowanych zwłaszcza od młodszych faz epoki brązu. Potwierdzają to liczne stanowiska archeologiczne, zarejestrowane także w rejonie Nowego Miasta nad Wartą. Są to zarówno osady, jak i cmentarzyska. Stanowiska należące do tej ostatniej kategorii funkcjonalnej odkrywano na podstawie pojedynczych grobów lub pochodzących z nich naczyń w Komorzy, Klęce, Elżbietowie i Franciszkowie. Natomiast szerzej rozpoznane cmentarzyska kultury łużyckiej znamy z Dębna i Nowego Miasta nad Wartą.⁹ Szczególnie to ostatnie cmentarzysko dostarczyło wielu cennych informacji i zabytków pochodzących od społeczności kultury łużyckiej. Było badane wielokrotnie na przestrzeni wielu lat.

Cmentarzysko to było użytkowane pod koniec epoki brązu. Zapewne był to jakiś okres między 900 a 650 r. p.n.e.¹⁰

W 1986 r. przeprowadzono kolejne badania. W ich trakcie nie potwierdzono już dalszych śladów cmentarzyska. Przepuszczalnie w pobliżu cmentarzyska funkcjonowała osada.

⁸ Tamże.

⁹ B. Walkiewicz, *Nasze pradzieje. W epoce brązu*, Wiadomości Lokalne - miesięcznik mieszkańców gminy Nowe Miasto nad Wartą, nr 4, 1990, s. 9.

¹⁰ M. Perzyńska, op. cit.; B. Walkiewicz, *Nasze pradzieje. W epoce brązu*.

Stanowisk o tej funkcji wokół Nowego Miasta nad Wartą było znacznie więcej. Ślady związane z tą kulturą zarejestrowano niemal we wszystkich okolicznych miejscowościach. Niekiedy są to stanowiska o wielohektarowej powierzchni (np. stanowiska kultury łużyckiej zarejestrowane na terenie Tokarowa). Niewątpliwie związane to było z dalszym rozwojem osadnictwa w tym okresie.

Bujny rozkwit osadnictwa społeczności kultury łużyckiej okresu żelaza, tak wyraźnie widoczny na obszarze sąsiednich gmin omija jednak ziemię nowomiejską. Znane są tu jedynie 2 cmentarzyska z terenu Dębna i pojedyncze znaleziska z terenu Franciszkowa.¹¹

Zmierzch kultury łużyckiej (ok. 400 – 300 p.n.e.) sprawia, że jej miejsce zajmuje powoli kultura pomorska, która potwierdzona jest najbliżej tylko w Boguszynku, znana powszechnie przede wszystkim z wyjątkowo charakterystycznych urn twarzowych, a następnie na arenę dziejową wchodzi kultura przeworska ukształtowana pod wpływem cywilizacji celtyckiej blisko 200 l. p.n.e. rozwijająca się do poł. V w. n.e. Kultura ta odcisnęła także swoje piętno na ziemi nowomiejskiej.

Stanowiska związane z kulturą przeworską, które są materialnym śladem bytowania związanych z nią społeczności zlokalizowane zostały także w okolicy Nowego Miasta nad Wartą. Szczególna kumulacja ich występowania znajduje się w Dębnie, Boguszynie, Boguszynku i Kruczynku. Są to przede wszystkim stanowiska o charakterze osadniczym, jak i cmentarzysko. Analizując mapę rozmieszczenia stanowisk opracowaną w trakcie badań powierzchniowych w ramach programu AZP uwagę zwracają duże rozmiary niektórych zaznaczonych osad.

Z kolei w Nowym Mieście nad Wartą w 1983 r. odkryto w bezpośrednim sąsiedztwie miejsca wcześniejszych badań wykopaliskowych związanych z cmentarzyskiem kultury łużyckiej natrafiono na grób, który wśród wielu badaczy wywołał niemałe poruszenie. Wśród jego wyposażenia znalazła się zapinka z dwoma kulkami na kabłąku typową dla kultury jastorfskiej, kojarzonej z ludami protogermańskimi. Kultura ta zajmowała przede wszystkim tereny północnych Niemiec. Zapinki te na terenie Polski występują jedynie sporadycznie w części północno-zachodniej (na styku z kulturą jastorfską), a w Wielkopolsce to już zupełny ewenement. Ta z Nowego Miasta nad Wartą stanowi najdalej na południe wysunięte znalezisko tego typu.

Kolejne znaleziska pochodzą już z początków naszej ery. Wśród najważniejszych wymienić należy wyposażenie grobu odkrytego w 1891 r., które trafiło do muzeum

¹¹ B. Walkiewicz, *Nasze pradzieje. W początkach epoki żelaza*, Wiadomości Lokalne - miesięcznik mieszkańców gminy Nowe Miasto nad Wartą, nr 3, 1991, s. 9.

w Poznaniu. Wyposażenie innego grobu z Nowego Miasta nad Wartą także trafiło do poznańskiego muzeum. Składało się z żelaznego grotu oszczepu i 2 żelaznych umb.

Z II w. n. e. pochodzi wyposażenie przypadkowo odkrytego grobu w 1969 r. w Dębnie.

Po okresie wędrówek ludów z którego brak jest potwierdzonych stanowisk z terenu gminy Nowe Miasto nad Wartą następuje okres średniowiecza. Obowiązujące ramy chronologiczne okresu średniowiecza są dość umowne. Dla terenu Wielkopolski dzielimy je na fazy od A do F, dodatkowo wydziela się okres późnośredniowieczny.

Próbując zaprezentować sytuację osadniczą obszaru gminy w tamtym okresie możemy się odwołać jedynie do wyników z badań powierzchniowych, a te niestety są niepełne zwłaszcza dla pasa nadwarciańskiego. Dysponujemy jednak danymi dla pozostałych miejscowości wchodzących w skład ziemi nowomiejskiej. Właściwie we wszystkich z nich rejestrowano materialne ślady z okresu wczesnego średniowiecza i średniowiecza. Dowodzi to wyraźnie, że osadnictwo z tego okresu oddala się od cieków wodnych i zajmuje coraz to nowe obszary.

Wyjątkowo znaczące miejsce w osadnictwie tego okresu zajmuje Dębno. Oprócz dużej liczby stanowisk o charakterze osadniczym w pobliskim Franciszkowie zachowały się ślady 2 grodzisk (lub prawdopodobnie grodziska i podgrodzia).

Dość podobnie przedstawia się sytuacja osadnicza w okresie późnego średniowiecza. Obserwujemy wtedy wyraźną stabilizację osadnictwa, którego kontynuacją są nierzadko dzisiejsze miejscowości.

Z okresu średniowiecza posiadamy jeszcze jedną niezwykle cenną pozostałość. Jest nią grodzisko stożkowane w Nowym Mieście nad Wartą, nazywane powszechnie w miejscowej tradycji Kopcem. Co dla nas najważniejsze zostało ono przebadane w 1993 i 1994 r., a wyniki opublikowano w osobnej publikacji przedstawiającej jednocześnie najwcześniejsze dzieje Nowego Miasta od momentu lokacji miasta.¹²

Grodzisko znajduje się wśród łąk nadwarciańskich, na przedłużeniu wychodzącej z północno-wschodniego krańca rynku ul. Garncarskiej. Pozostał po nim wysoki kopiec z fosą i śladami wału. Miejsce to jest nierozdzielnie związane z miasteczkiem przy którym zostało wzniesione, ponieważ jak potwierdziły wyniki badań archeologicznych to tu wznosiły się pierwsze siedziby właścicieli Nowego Miasta nad Wartą.

Powyższy przegląd osadnictwa odnosi się do wszystkich zarejestrowanych stanowisk archeologicznych, przedstawia więc pełen (zgodnie z dostępnym obecnie poziomem badań) obraz osadnictwa na obszarze gminy Nowe Miasto nad Wartą.

¹² R. Grygiel, T. Jurek, *Doliwowie z Nowego Miasta nad Wartą, Dębna i Biechowa. Dzieje rezydencji i ich właścicieli*, Łódź 1996.

Osadnictwo pradziejowe uzależnione było od warunków terenowych. Zasadnicze znaczenie miały tu przepływające ciekły wodne.

Zarejestrowane fakty osadnicze na tym obszarze skupiają się przede wszystkim na krawędziach i stokach dolinek cieków wodnych oraz piaszczystych wyniesieniach pradolinowych. Największe skupienie osadnictwa występuje w północnej, południowej i zachodniej części gminy, w okolicach miejscowości Dębno, Nowe Miasto nad Wartą, Chocicza, Boguszynek, Boguszyn, Chromiec, Kruczyn, Chwałęcín, Michałów, Tokarów. Miejscowości te istnieją od średniowiecza, a dowodem ciągłości osadnictwa są nowożytnie materiały ceramiczne z XVI-XVIII wieku.

Niezwykle ciekawie przedstawiają się fakty osadnicze związane z okresem wczesnego i późnego średniowiecza oraz nowożytnym. Osadnictwo z tych okresów wyraźnie zajmuje coraz to nowsze obszary oddalając się od dolin cieków wodnych. Szczególne znaczenie dla okresu średniowiecza mają tu grodziska wpisane do rejestru zabytków zarejestrowane w Nowym Mieście nad Wartą i Franciszkowie.

Wiele ze stanowisk archeologicznych położonych na terenie gminy wymaga badań weryfikacyjno-sondażowych oraz zwrócenia uwagi na zagrożenie płynące ze strony nielegalnych eksploratorów.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z WWKZ.

6. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.

6.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych, ruchomych i dziedzictwa archeologicznego.

Siedzibą zajmującej południową część powiatu średzkiego gminy jest wieś Nowe Miasto nad Wartą. Pierwsze wzmianki o samym Nowym Mieście nad Wartą pochodzą z 1283 roku

i potwierdzają, iż wtedy posiadało prawa miejskie. Od razu musimy zaznaczyć, że nie dysponujemy aktem lokacyjnym. Mamy natomiast dokument pośredni potwierdzający jego "miejskość". Chodzi mianowicie o dokument wystawiony przez księcia Przemysła II w Kaliszu października 1283 r.¹³ Kalisz został w nim ustanowiony miejscem sądownictwa prawa niemieckiego dla miast i miasteczek z podległego mu okręgu. W akcie wymieniono, wśród ośmiu istniejących już miast, po raz pierwszy zostaje wymienione Nowe Miasto założone (zbudowane) przez komesa Mikołaja, prawdopodobnie pochodzącego z rodu Doliwów). Wynika z niego, iż w momencie jego wystawienia Nowe Miasto nad Wartą już istniało. Lokacja Nowego Miasta nad Wartą to element wielkiego procesu lokacyjnego XIII w. Lokacja miasta na prawie niemieckim oznaczała przyznanie wybranej osadzie i jej mieszkańcom określonych praw i przywilejów. Społeczność miejska stawała się odrębną zbiorowością obdarzoną określonymi przywilejami i rządzącą się własnymi prawami. Zatem od 1283 r. taka rola przypadła również społeczności nowomiejskiej. Miejsce wyboru nowej lokacji oczywiście nie było przypadkowe. Tu funkcjonowała przeprawa przez Wartę związana z istniejącym grodem. W tym miejscu przebiegał też niezwykle ważny szlak handlowy z Kalisza do Poznania, który zaczynał się dużo wcześniej, bo na ziemiach polskich w Krakowie, a do niego z kolei docierał z kierunku Węgier i Rusi.

W 1664 r. powstał w jego bezpośrednim sąsiedztwie nowy organizm miejski, zlokalizowany przy drodze do przeprawy przez Wartę, zwany Laskówką. Założycielem był Krzysztof Grzymułtowski, człowiek piastujący wiele wysokich godności. Wojewoda poznański i dyplomata, biorący czynny udział w największych wydarzeniach politycznych swoich czasów. Nie wiemy czym kierował się Grzymułtowski nabywając miejscowe dobra, a zwłaszcza przeprowadzając dość kontrowersyjną lokację nowego miasta przy już istniejącym wcześniejszym organizmie miejskim. Może chodziło o dochody od podążających do przeprawy przez Wartę. Laskówka od początku musiała być konkurencją dla Nowego Miasta nad Wartą, której miała niewielkie szanse by ją wygrać. Tak też szybko się stało i Laskówka została przedmieściem Nowego Miasta nad Wartą.

W 1677 r. Grzymułtowski odsprzedaje dobra nowomiejskie (w tym Laskówkę) Kazimierzowi Grabskiemu. W ten sposób w Nowym Mieście na półtora stulecia pojawia się nowa rodzina właścicieli. Jej przedstawiciele osiągają wysoki status majątkowy, a wśród nich pojawia się wiele znamienitych postaci.

Na skutek zmian prawno-administracyjnych dokonanych przez władze pruskie w okresie zaborów Grabscy tracą Nowe Miasto nad Wartą. Od tego momentu miasto wkracza w kolejny

¹³ *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I, nr 528.

etap swego funkcjonowania, ale nie jest to już niestety etap rozwoju. W efekcie, już po odzyskaniu niepodległości, Nowe Miasto nad Wartą w 1934 r. traci prawa miejskie.

Na temat najstarszego wyglądu niewiele wiemy. Do końca nie możemy być nawet pewni czy założono je na „surowym korzeniu”, czyli w miejscu dotąd niezagospodarowanym i niezamieszkanym, czy oparto je na istniejącej tu wcześniej osadzie. Nie mamy w zasadzie żadnych potwierdzonych archeologicznie śladów na terenie miasta z okresu wczesnego średniowiecza.

Na późniejszy wygląd i ukształtowanie miasta miało wpływ wiele czynników, przede wszystkim wynikających z warunków terenowych. Położenie w pobliżu rozległej doliny Warty uniemożliwiało rozwój miasta w kierunku północnym. Duża rzeka była jednocześnie przeszkodą uniemożliwiającą jej swobodne przekroczenie. Niezbędny był gród, a najlepiej miejsce z przewoźnikiem. Lokacja Nowego Miasta nad Wartą związana była właśnie z przeprawą przez rzekę.

Zachowany obecnie układ przestrzenny miejscowości jest niewątpliwie kontynuacją układu z najwcześniejszego, średniowiecznego okresu. Uwaga ta dotyczy oczywiście najstarszej części z rynkiem i skupionymi wokół niego ulicami. Cała najwcześniejsza zabudowa była niewątpliwie drewniana, podobnie jak pierwszy kościół wzniesiony jeszcze w końcu XIII w. Ta drewniana świątynia musiała znajdować się w tym samym miejscu co obecna, albo w pobliżu. Przesłanką ku temu jest cmentarz przykościelny, starszy niż obecny murowany kościół. Zapewne funkcjonował wokół drewnianego obiektu.

Obecnie kościół jest najstarszą budowlą Nowego Miasta nad Wartą zachowaną w całości. W pobliżu jest jeszcze jeden budynek i to starszy, ale tylko w części przyziemnej. Chodzi o obiekt w którym obecnie mieści się przedszkole, a dawną tzw. drugą rezydencję, pozostałość po podziałach własnościowych miasta.

Oprócz kościoła parafialnego p. w. św. Trójcy istniały tu jeszcze dwie inne katolickie świątynie. Na terenie Laskówki w 1660 r. konsekrowano drewniany kościół p. w. św. Ducha. Druga z wymienionych świątyń to kościół cmentarny p. w. św. Krzyża znajdujący się po wschodniej stronie miasta (przy drodze do Żerkowa). Ten drugi kościół był związany ze znajdującym się przy nim cmentarzem na którym zmarłych chowano do 1840 r., kiedy to do pochówków wyznaczono nowe miejsce po zachodniej stronie miasta, gdzie funkcjonuje po dzień dzisiejszy.

Z kolei kościół p. w. św. Ducha został spalony przez wojsko rosyjskie na krótko przed 1720 r. To co udało się uratować z tragicznego pożaru przeniesiono do kościoła parafialnego. Dziś

nie pozostał żaden ślad po kościele. Nie wiemy nawet gdzie dokładnie się znajdował. Przepuszczalnie było to miejsce w którym obecnie wznosi się budynek apteki.

Jak wiadomo kościoły pod wezwaniem św. Ducha, były kościołami szpitalnymi. Podobnie było i w Nowym Mieście nad Wartą dla którego mamy potwierdzone istnienie szpitala.

Nowe Miasto nad Wartą, które dziś mamy okazję oglądać, powstało z połączenia dwóch organizmów miejskich: Nowego Miasta nad Wartą i Laskówki. Każde z nich miało prawa miejskie, rynek i skupioną przy nim zabudowę, przy czym w przypadku tego pierwszego zdecydowanie bardziej rozwiniętą i rozbudowaną.

Nie mamy żadnych dowodów na to, że miasto miało trwałe umocnienia. Źródła potwierdzają tylko fosę. Miasta tej wielkości nie posiadały raczej murów. Jednak analiza najstarszego planu z 1794 r. z dookoła otaczającymi od północy, wschodu i południa miasto ulicami Garncarską i Kilińskiego do złudzenia przypomina zasięg umocnień. Stąd niekiedy dopuszcza się taką możliwość. Możliwe, że rzeczywiście jakaś forma umocnień istniała, ale raczej w formie drewnianych palisad itp.

Wymieniony plan miasta jest bardzo cennym źródłem do odtworzenia jego dawnego wyglądu. Od rynku, podobnie jak dziś, odchodzi prostopadle 9 ulic. Całość otacza kuliście ulica (ob. Garncarska i Kilińskiego). Od zachodu miasto zabezpiecza ciek wodny znany obecnie jako Jordan. Na rynku widzimy też ratusz. Skądinąd wiemy, że był to obiekt dwukondygnacyjny z wieżą.

Zupełnie inaczej wygląda zabudowa Laskówki. Rynek (obecnie Zielony Rynek) ma dużo bardziej rozproszoną zabudowę, całkowicie otwartą od północy. Wyraźnie widać, że zabudowa rozwijała się wzdłuż traktu biegnącego do przeprawy przez Wartę, która mieściła się na wysokości dzisiejszego lasku "Guć" i dróg w kierunku Kolniczek, Chociczy i Komorza.

Od początku funkcjonowania miasta odrębnym organizmem był gródek z przygródkiem, pełniącym rolę zaplecza dla tego pierwszego.

Zachowana dzisiaj zabudowa Nowego Miasta nad Wartą pochodzi z XIX w. Najważniejszym zabytkiem pozostaje późnogotycki kościół parafialny fundowany przez Rozdrażewskich w pierwszych dekadach XVI w. Jest to kościół orientowany, murowany z cegły w układzie polskim, trójnawowy z trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Wnętrze nakryte jest sklepieniem gwiaździstym wspartym na filarach. Sklepienie zdobi późnorenesansowa polichromia odsłonięta spod późniejszych malowideł w 1959 roku. Wyposażenie w większości barokowe z XVII i XVIII w., jednak zachowały się tutaj także XVI wieczne stalle oraz renesansowe tablice erekcyjne kaplic.

W 2018 r. przy kościele przeprowadzono badania archeologiczne, które pozwoliły na odkrycie 2 nieznanych dotąd aneksów (kaplicy od strony północnej i kruchty od strony zachodniej). Badania te pozwoliły na uzyskanie wielu nowych informacji na temat wyglądu bryły świątyni, a także na prześledzenie faz jej rozbudowy. Obiekt przedstawia bardzo dobry stan zachowania. Budynek przechodzi prace renowacyjne i zabezpieczające, m. in. w ostatnich latach przeprowadzono prace związane z osuszaniem i konserwacją fundamentów, a obecnie prowadzone są prace konserwatorskie przy renowacji polichromii.

Obok kościoła znajduje się budynek starej plebani, obecnie nieużytkowany (wł. kościelna). Parterowy budynek na rzucie prostokąta w swojej obecnej formie powstał w pierwszej połowie XIX w. Wiele jednak wskazuje, że stanowi on rozwinięcie obiektu istniejącego tu już w XVIII stuleciu. Drewnianą konstrukcję z belek wypełniono niewypalonymi ceglami oraz otynkowano. Plebanię nakrywa naczółkowy dach kryty dachówką karpieńską. Budynek obecnie znajduje się w złym stanie technicznym, który ulega stałemu pogarszaniu.

Na uwagę zasługuje też budynek nowej plebani (wł. kościelna). Budynek powstał w początkach XX wieku w formie nawiązującej do polskiego dworu wiejskiego. Parterowy dom nakrywa mansardowy dach z wystawką i lukarnami. Fasadę frontową poprzedza ganek z balkonem wspartym na kolumnach. Plebanię poprzedza niewielki ogród.

Niewątpliwie najstarszym zachowanym obiektem na terenie Nowego Miasta nad Wartą jest budynek dawnej pastorówki w którym obecnie mieści się przedszkole (wł. parafii Ewangelicko – Augsburskiej w Poznaniu). Przeprowadzone sondażowe rozpoznanie archeologiczne w 2018 r. potwierdziły, iż jest to wspomniana w źródłach pisanych druga rezydencja właścicieli miasta wzniesiona w XV w. Jej powstanie było wynikiem podziału miasta między dwie rodziny. Niestety metrykę XV –wieczną zachował jedynie poziom piwniczny. Pozostała część obiektu została później przebudowana i rozbudowana.

W sąsiedztwie tego obiektu w 1878 r. rozpoczęto budowę kościoła ewangelickiego ufundowanego przez jednego z największych właścicieli ziemskich w Poznańskim - Hermanna Kennemanna. Obiekt przebudowano w latach 70-tych XX w. na Dom Kultury (wł. Gmina Nowe Miasto nad Wartą).

Na terenie Nowego Miasta nad Wartą zachowała się wokół rynku i wychodzących z niego uliczek zabudowa pochodząca z XIX w., posiadająca głównie funkcje mieszkalne. Kilka z nich posiada wpisy do rejestru zabytków. Wśród nich na uwagę zasługuje budynek przy ul. Poznańskiej 7 (wł. prywatna). Kamienica ta, to neoklasycystyczny budynek powstały w końcu XIX w. Należał do miejscowego aptekarza prowadzącego w nim aptekę. Kamienica

jest parterowym domem z piętrowym narożnikiem. W jego szczycie w niewielkiej wnęce widnieje figurka anioła. Apteka mieści się w kamienicy do dnia dzisiejszego.

Do rejestru zabytków wpisane są jeszcze 3 kamienice znajdujące się na Rynku (nr 1, nr 14 i nr 21), pochodzące z poł. XIX w. (wł. prywatna).

Kolejnym budynkiem posiadającym wpis do rejestru zabytków jest dawny spichrz z 1 poł. XIX w., stanowiący jedyną pozostałość po porcie rzeczonym. Jest to budynek na planie wydłużonego prostokąta z piętrem z muru pruskiego. Obiekt stanowi własność gminy.

Ostatnim obiektem posiadającym wpis do rejestru zabytków jest zachowany fragment mostu z 1909 r. (wł. Skarb Państwa)

Wśród pozostałych obiektów o charakterze zabytkowym należy wymienić budynek dawnej gospody w której do dnia dzisiejszego mieści się restauracja o nazwie „Laskówka”, nawiązującą do istniejącego tutaj w XVII wieku miasta o takiej nazwie (wł. prywatna).

Na terenie Zielonego Rynku będącego dawniej głównym placem miasta Laskówki wznosi się wybudowany w 1934 r. remiza (wł. Gmina Nowe Miasto nad Wartą). Obiekt ten został jednak w ostatnim czasie częściowo przebudowany.

Nieopodal Zielonego Rynku, przy ulicy Poznańskiej zachował się młyn pełniący swoją funkcję do dnia dzisiejszego (wł. prywatna).

Spośród budynków będących własnością gminy na terenie Nowego Miasta nad Wartą oprócz wymienionego spichrza, wymienić trzeba kamienicę na rogu ul. Żerkowskiej i Zamkowej oraz budynek na Zielonym Rynku 8a (strażnica OSP). Obiekty należące do gminy przedstawiają dobry stan zachowania. Działania do poprawy stanu technicznego należałoby przewidzieć przy budynku dawnego spichrza (przy byłym porcie rzeczonym).

Znaczna ilość obiektów o charakterze zabytkowym zachowała się Kłęce. W starannie utrzymanym parku z XIX w. (pow. 5,6 ha) znajduje się okazały pałac z 1870 r., wzniesiony przez Hermanna Kennemanna - współtwórcy tzw. Hakaty. Jest to obiekt o skomplikowanej bryle i rzucie. Budynek od strony wschodniej posiada piętrową loggię widokową, od strony południowej wykusz, a w części centralnej hol oświetlony od góry ośmioboczną latarnią górującą nad dachem. Pałac jest własnością gminy. Przedstawia dobry stan zachowania, jednak stan techniczny wymaga znaczącej poprawy. Gminie udało się przeprowadzić remont pokrycia dachowego. W następnym etapie przewiduje się wymianę naprawę stolarki okiennej i renowację elewacji.

Po ogromnych zniszczeniach podczas wichury w 2017 r. odtworzono także założenie parkowe (wł. Gmina Nowe Miasto nad Wartą).

Na południe od pałacu wznosi się zespół zabudowań folwarcznych. Są to obiekty ceglane lub tynkowane z ceglanymi ozdobami pochodzące w większości z II poł. XIX w. Zachowana do dnia dzisiejszego jedna z dwóch istniejących wcześniej okazałych stodół wybudowana została w 1940 r. Druga z bliźniaczych stodół została całkowicie zniszczona podczas wichury w 2017 r., podobnie jak jeden ze znajdujących się w pobliżu budynków gospodarczych (wł. prywatna).

Kolejne obiekty należące do kompleksu folwarcznego znajdują się na wschód od pałacu. Obiekty o pierwotnym znaczeniu gospodarczym (w tym budynek dawnej mleczarni) obecnie pełnią funkcję mieszkalną i są własnością gminy. Przedstawiają dobry stan zachowania. Wszystkie wymienione obiekty posiadają zachowaną dekorację architektoniczną. Najwięcej zmian w wyglądzie elewacji zewnętrznej zaszło do tej pory w budynku dawnej mleczarni. Obiekt przeszedł gruntowny remont po pożarze.

Na terenie miejscowości (na zachód od parku) znajduje się także kolonia mieszkalna licząca kilkanaście obiektów o dobrym stanie zachowania z czego 5 jest własnością gminy (pozostałe stanowią wł. prywatną). Do gminy należy także budynek dawnej oficyny.

Inny duży zespół folwarczny znajduje się w Chociczy. W jego skład wchodzi rządcówka, obora, kuźnia i okazały spichlerz. Obok zachowała się zespół gorzelni składający się budynku gorzelni i kotłowni (wł. prywatna).

Na zachód od zespołu folwarcznego znajduje się dobrze zachowany zespół płatkarni złożony z suszarni, maszynowni, mieszalni, kotłowni, płatkarni oraz budynku biurowo - technicznego. Wewnątrz obiektów zachowały się urządzenia techniczne, które z uwagi na swój wiek posiadają zabytkowy charakter (wł. prywatna).

Na terenie miejscowości zabytkowy charakter posiadają budynki należące do zespołu dworca kolejowego (dworzec, budynek gospodarczy i szalet stacyjny) wraz z zespołem budynków mieszkalnych pracowników kolei (wł. Skarb Państwa, Polskie Koleje Państwowe, prywatna). Obok dworca znajduje się budynek poczty (wł. Poczta Polska), będący podobnie jak obiekty kolejowe, w dobrym stanie zachowania i technicznym.

Na północ od zabudowań folwarcznych znajduje się kolonia mieszkalna złożona z 2 ósmioraków i 4 czworaków. Kolejny ósmiorak wznosi się w pobliżu płatkarni, a czworak w pobliżu bramy wjazdowej do zespołu folwarcznego. Budynki te są w dobrym stanie zachowania (wł. prywatna).

Niewątpliwie prac remontowych wymaga budynek pałacu wzniesiony w 1920 r. przez rodzinę Jouanne'ów (wł. prywatna). Jest to parterowy obiekt z mansardowym dachem i wysokim podpiwniczeniem z piętrową częścią środkową. W fasadzie tylnej wychodzącej na

znajdujący się w obniżeniu staw ulokowano taras nad którym ulokowano półkolisty balkon. Wybudowany w stylu polskim dla niemieckich właścicieli w roku 1920.

Działania rewaloryzacyjnych wymaga także park, który stracił dużą część swojego zadrzewienia podczas zjawisk pogodowych w 2017 r. (wł. prywatna).

Własnością gminy jest budynek szkoły, który przeszedł obecnie prace związane z jego przystosowaniem do potrzeb biblioteki.

W bardzo złym stanie technicznym jest obecnie pałac w Boguszyńcu (wł. prywatna), położony w niewielkim parku, neogotycki piętrowy obiekt z niską wieżą wzniesiono z inicjatywy Sczanieckich, rodziny zaangażowanej w obronę polskości w czasach zaborów.

W sąsiedztwie pałacu zachował się zespół folwarczny, pochodzący głównie z II poł. XIX w. W jego skład wchodzi kuźnia, magazyn pasz, silosy, zlewnia mleka, świniarnia, stodoła, spichlerz, obora (wł. prywatna), gorzelnia (wł. Skarb Państwa) oraz oficyna (wł. prywatna). Obiekty przedstawiają różny stan zachowania.

W dobrym stanie są budynki koloni mieszkalnej: 3 ośmioraki z budynkami gospodarczymi (wł. prywatna).

Zespół folwarczny w Skoraczewie, w skład którego wchodzi 2 spichlerze, obora, gorzelnia, budynek inwentarski, pozostają w dobrym stanie (wł. prywatna).

Piętrowy pałac eklektyczny z 1910 r., dobudowany do parterowego dworu z XIX w. przeszedł gruntowną odnowę. Obiekt jest otoczony przez park z kilkunastoma okazałymi pomnikowymi dębami. Założenie parkowe wymaga jednak podjęcia prac przywracających mu jego pierwotny stan.

W dość dobrym stanie pozostają budynki koloni mieszkalnej (wł. prywatna).

Dobrze zachowane pozostają obiekty wchodzące w skład zespołu folwarcznego w Aleksandrowie: spichlerz, budynek inwentarski i oficyna (wł. prywatna).

Natomiast na kolonię mieszkalną składa się 6 obiektów o charakterze mieszkalnym i 1 niewielki budynek gospodarczy (wł. prywatna). Spośród wymienionych budynków koloni mieszkalnej 2 sześciorki zostały znacząco przekształcone, pozostałe pozostają w dobrym stanie.

Natomiast w bardzo złym stanie technicznym są opuszczone zabudowania folwarczne w Szyplowie: stodoła, obora, stajnia koni roboczych, stajnie (wł. prywatna). Budynki ulegają postępującej degradacji, a jeden z nich został zniszczony przez pożar.

Dobrze zaś przedstawia się stan pałacu (wł. prywatna). Wykonano w nim remont pokrycia dachowego i niezbędne naprawy zabezpieczające go przed postępującą degradacją. Obecnie zabezpieczona budowla przedstawia dobry stan zachowania i techniczny. Jest to obiekt

z końca XVIII w., piętrowy, z częścią środkową i nierównej wielkości skrzydłami, z dachem naczółkowym krytym łupkiem, kilkakrotnie przebudowywany i poszerzany. Do 1939 r. stanowił własność rodziny Taczanowskich, zasłużonej w walce o zachowanie tożsamości narodowej w okresie zaborów.

Pałac otacza park krajobrazowy założony na przełomie XVIII/XIX w. ze starym drzewostanem. Obecnie uporządkowany i utrzymywany w należyтым stanie.

W pobliskich Stramnicach do dnia dzisiejszego istnieją 3 obiekty z założenia folwarcznego: stodoła, obora (wł. Skarb Państwa) i owczarnia przekształcona na dom mieszkalny i świetlicę (wł. Gmina Nowe Miasto nad Wartą, wł. prywatna). Stodoła oraz obora są nieużytkowane i odznaczają się coraz gorszym stanem technicznym.

Podobnie negatywnym zmianom uległy nieużytkowane budynki pofolwarczne w Jadwigowie: spichlerz, owczarnia, dwojak (wł. prywatna).

Kolejne pozostałości pofolwarczne istnieją w Teresie (wł. Skarb Państwa). Niezbyt dobrze przedstawia się stan spichlerza i obory. Dobrze natomiast zachowała się kolonia mieszkalna (wł. prywatna).

Zespół folwarczny w Wolicy Nowej zachował się w postaci 2 obiektów: budynku inwentarskiego i spichlerza (Skarb Państwa). W skład koloni mieszkalnej wchodzi 3 czworaki (wł. prywatna, wł. Gmina Nowe Miasto nad Wartą). Budynki pozostają w należyтым stanie.

W bardzo złym stanie technicznym znajdują się pozostałości założenia folwarcznego w Elżbietowie. Obecnie istnieją tylko 2 budynki: mieszkalny i inwentarski (wł. prywatna).

Ostatni zespół dworsko – folwarczny na terenie gminy znajduje się w Kruczynie (wł. prywatna). Dwór, który prawdopodobnie pierwotnie został wzniesiony jako mieszkanie dla zarządcy folwarku znajduje się w bardzo dobrym stanie. Wokół niego zachowały się pozostałości parku, którego ozdobą jest kilkusetletni dąb szypułkowy o obwodzie pnia przekraczającym 600 cm. Spośród zabudowań folwarcznych ocalała jedynie kuźnia i obora (wł. prywatna). Oba budynki są w dobrym stanie technicznym.

Do koloni mieszkalnej należą natomiast dwa czworaki (wł. prywatna), oba przedstawiają dobry stan techniczny.

Wyjątkowy charakter, nie tylko dla samej gminy, przedstawia zabudowa wsi Radliniec. Miejscowość powstała w XVIII w. (początki przypadają na 1775 r.) założona przez osadników Holenderskich, których w okolice Jarocina sprowadziła Elżbieta Sapieżyna. Dopiero po nich pojawili się Niemcy. Przedwojenne zabudowania Radlińca spłonęły we

wrześniu 1939 r., a następnie odbudowane przez Niemców miały być przykładem wzorcowej wsi kolonizacyjnej.

Większość gospodarstw powstała według identycznego schematu. Głównym obiektem w obejściu był duży dom kryty dachówką. Na parterze znalazły się między innymi cztery pokoje, kuchnia ze spiżarnią i łazienka. Na piętrze kolejne pokoje. Domy połączono wewnętrznym korytarzem z chlewem i oborą, do których przylegała stodoła. Całość układała się w literę "L". Naprzeciw domu stał budynek z mieszkaniem dla parobków. Od tego wzorca odbiegały jedynie trzy gospodarstwa. Różnica polegała na tym, że budynki nie zostały tam połączone w jeden kompleks. Wszystkie obejścia były jednak duże i nowocześnie wyposażone. Przez wieś prowadziła solidna brukowana droga, obsadzona lipami.

Z uwagi na fakt, iż gmina Nowe Miasto nad Wartą ma w całości wiejski charakter na jej terenie występuje też typowa dla takich obszarów zabudowa gospodarska i mieszkalna.

Budynki należące do tej kategorii zabytków architektury przedstawiają różny stan techniczny, w większości są użytkowane jako obiekty o charakterze mieszkalnym lub gospodarczym i należące w całości do prywatnych właścicieli. Przede wszystkim te pierwsze z nich są w dość dobrym stanie technicznym, jednak w znacznej części uległy daleko idącym przebudowom tracąc w ten sposób swoje zabytkowe walory. Budynki te ucierpiały na skutek remontów nie biorących pod uwagę wymogów konserwatorskich. Zmianom uległy ich elewacje, nastąpiła wymiana drewnianej stolarki okiennej na plastikową, zmiana pokryć dachowych. W niektórych przypadkach obiekty drewniane ocieplono i obłożono tynkiem.

Natomiast budynki w których w ostatnim czasie nie wykonano prac remontowych w dużej części nadal występuje na dachach eternit.

Nieco gorzej przedstawia się stan budynków gospodarczych. Do tej kategorii należą głównie budynki inwentarskie i stodoły. Widać w nich zużycie elementów konstrukcyjnych wynikające niejednokrotnie z braku niezbędnych napraw oraz zastosowania nie najlepszej jakości materiałów budowlanych użytych do ich wzniesienia. Związane jest to z trudnościami w przystosowaniu tych obiektów do współczesnych wymogów, przez co dla ich właścicieli stają się mało przydatne, a niezbędne remonty z ekonomicznego punktu widzenia nieopłacalne.

Uwagi nawiązujące do tej kategorii zabytków odnoszą się niemal w całości do obiektów znajdujących się w rękach prywatnych właścicieli. Od nich zależy wygląd i stan techniczny budynków, który jest bardzo różnorodny. Tam, gdzie zostały całościowo odremontowane w wielu przypadkach właściwie straciły już swoje "zabytkowe" cechy

i całkowicie zmieniły swój wygląd. Do wyjątków należą obiekty, które całkowicie zachowały swoją pierwotną formę. Najczęściej są one już całkowicie opuszczone i w złym stanie.

Z przeglądu wszystkich obiektów o charakterze zabytkowym, które są w chwili obecnej własnością gminy wynika, że są one ogólnie w zadawalającym stanie technicznym. Z kolei tam, gdzie stan ten wymaga poprawy przewidziane są bieżące prace remontowe. Pozytywniej też niż w przypadku obiektów znajdujących się w rękach prywatnych przedstawia się poziom wykonywanych prac remontowych, które przeprowadza się w porozumieniu ze służbami konserwatorskimi i z uwzględnieniem ich wskazówek. Niestety istnieją nadal obiekty i miejsca, które wymagają jeszcze ciągle prac remontowo - renowacyjnych i porządkowych. Niewątpliwie największego zaangażowania ze strony gminy wymaga pałac w Klęce. Zakres koniecznych prac jest jednak tak duży, że całościowo przekracza to możliwości finansowe gminy. Dokonano więc prac najpilniejszych, czyli zabezpieczenia pokrycia dachowego.

Uporządkowania i upamiętnienia wymagają dawne cmentarze ewangelickie: w Radlińcu (wł. Gmina Nowe Miasto nad Wartą), Klęce (wł. Skarb Państwa, Lasy Państwowe Nadleśnictwo Jarocin) i żydowskie Komorzu (wł. Lasy Państwowe) i Wolicy Pustej (wł. Gmina Nowe Miasto nad Wartą, wł. prywatna). Są one w obecnej chwili niemal zupełnie zapomniane, a które jako miejsca spoczynku zasługują na powrót do świadomości miejscowej społeczności lokalnej. Najlepszy stan zachowania przedstawia cmentarz ewangelicki w Radlińcu. Natomiast działania porządkowe wraz z przygotowaniem pamiątkowej tablicy przeprowadzono na cmentarzu w Boguszynku (wł. Gmina Nowe Miasto nad Wartą).

6.2. Obszary największego zagrożenia dla zabytków nieruchomych.

Opierając się na planach inwestycyjnych gminy można określić obszary zagrożeń dla nienaruszonego zachowania zabytków:

- Umieszczenie wież telefonii cyfrowej oraz potencjalne zagrożenie w postaci budowy elektrowni wiatrowych – tego typu obiekty trwale mogą zmieniać panoramę miejscowego krajobrazu, stanowią konkurencję dla dominujących do tej pory elementów architektury zabytkowej zarówno wiejskiej jak i miejskiej, np. wież kościołów i samych budynków sakralnych. Zatraceniu ulegają wtedy walory widokowe zabytku, przestrzennego założenia miejskiego.
- Działań wymagają sprawy związane z budownictwem drewnianym, mimo, że w przypadku gminy Nowe Miasto nad Wartą problem występuje w bardzo ograniczonym zakresie i dotyczy nielicznych pozostałości drewnianej zabudowy wsi. Są to obiekty z reguły łatwo ulegające pogarszaniu się stanu technicznego z racji użycia do ich budowy nietrwałych

materiałów, brakiem bieżących napraw i nieprzystosowaniem do obecnych wymogów cywilizacyjnych. Istotna jest tu także kwestia zabezpieczenia przeciwpożarowego. Na tym tle pozytywnie wyróżnia się stan zachowania kościoła drewnianego w Boguszynku.

- Zagrożone są dawne cmentarze, zwłaszcza poewangelickie. W chwili obecnej nie są użytkowane, ulegają więc szybkiemu zapomnieniu i dewastacji. Brakuje oznaczeń i tablic informacyjnych, a brak środków finansowych nie pozwala na rewaloryzację tych cmentarzy (w chwili obecnej właściwie upamiętniony i zadbane pozostaje jedynie cmentarz ewangelicki w Boguszynku).

- Zagrożeniem jest niedostateczny dozór oraz brak podstawowych prac pielęgnacyjnych w niektórych parkach prowadzący do coraz głębszej degradacji drzewostanu.

- Ogromnym zagrożeniem dla założeń parkowych okazują się być w ostatnich latach nieprzewidywalne zjawiska pogodowe mogące prowadzić w skrajnych przypadkach do niemal całkowitego zniszczenia zabytkowego drzewostanu (przykładem są zniszczenia powstałe w parkach w Chociczy i Klęce).

- Niedostateczna ilość środków publicznych przeznaczona na rewitalizację.

- Degradacja spowodowana koniecznością dostosowania starszych budynków do wymogów współczesnych. Prowadzone z tego względu prace remontowo-adaptacyjne na obiektach zabytkowych prowadzą często do likwidacji oryginalnych elementów dekoracji architektonicznej, klatek schodowych, zastępowanie oryginalnych materiałów budowlanych współczesnymi, przede wszystkim chodzi o zastępowanie drewnianej stolarki okiennej i drzwiowej elementami wykonanymi z plastiku, dachówki ceramicznej blachodachówką, ocieplanie styropianem. Działania takie prowadzą do degradacji nie tylko pojedynczych obiektów, ale i całych obszarów dawnej zabudowy, co prowadzi ją do pozbawienia właściwego klimatu i wynikających z tego właściwości turystycznych. Zagrożenie to dotyczy szczególnie obiektów charakterze zabytkowym, które nie zostały wpisane jeszcze do rejestru zabytków.

- Znaczącym zagrożeniem (podobnie jak w przypadku założeń parkowych) są gwałtowne zjawiska pogodowe prowadzące do częściowego lub całkowitego zniszczenia obiektów zabytkowych, będących często z uwagi na swój wiek w gorszym stanie technicznym, albo ze względu na swoją konstrukcję bardziej narażonymi na porywy silnych wiatrów . Przykładem jest całkowite zniszczenie niektórych zabudowań folwarcznych w Klęce lub zabudowań gospodarczych w Radlińcu.

- Problemy może nieść ewentualne lokowanie nowoczesnej zabudowy (zwłaszcza wielkokubaturowej) w sąsiedztwie obiektów o charakterze zabytkowym. Nowo wznoszone

obiekty muszą zostać dostosowane do istniejącej już zabudowy poprzez zachowanie odpowiednich gabarytów, odpowiedniego stylu architektonicznego, tradycyjnych kształtów dachów, elementów dekoracyjnych i wykończeniowych, odpowiedniej kolorystyki.

W związku z postępującą intensyfikacją produkcji rolniczej na terenie gminy odnosi się to przede wszystkim do obiektów o wielkogabarytowej konstrukcji, takich jak np. naziemne silosy na materiały sypkie (zboża).

- Brak jednolitej stylistyki tzw. małej architektury, np. nawierzchnie chodników, deptaki, słupy ogłoszeniowe, ogrodzenia, latarnie itp.

- Wprowadzanie elementów niezgodnych ze stylem w jakim wzniesiono zabytkowy obiekt. Ma to miejsce szczególnie w budowlach, które po przekształceniach własnościowych przeszły w prywatne ręce. Nowi właściciele czasami przystępują do adaptacji obiektów samowolnie bez uzgodnień ze służbami konserwatorskimi. Obiekty takie mimo, iż są w coraz lepszym stanie technicznym, tracą dużo ze swojej wartości zabytkowej.

- Zagrożenia związane z utratą pierwotnych funkcji przez dawne folwarczne budynki gospodarcze i trudności z ich przystosowaniem do nowych funkcji.

Brak możliwości nowego przeznaczenia dla obiektów dawnej zabudowy folwarcznej oraz znaczna trudność i koszty finansowe w ich przystosowaniu do nowoczesnej produkcji. Prace adaptacyjne prowadzą do zmiany i najczęściej zniszczenia charakteru zachowanej zabudowy i kompozycji podwórza. Jednak najczęściej działania adaptacyjne z ekonomicznego punktu widzenia są nieopłacalne i z tego względu wiele obiektów folwarcznych na terenie gminy pozostaje w złym stanie. Są to m. in. zabudowania folwarczne w Szyplowie, Teresie, Chociczy czy Boguszynie.

- Niewystarczająca świadomość co do potencjalnej i realnej wartości zasobów zabytkowych.

6.3. Uwarunkowania wynikające ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

„*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nowe Miasto n. Wartą*” zostało przyjęte uchwałą Rady Gminy nr XLII/247/2014 z dnia 29 maja 2014 r. Przy obowiązujących jedynie szacunkowych planach zagospodarowania przestrzennego jedynym dokumentem planistycznym obejmującym obszar całej gminy będzie *Studium*.

Studium zawiera wytyczne dla prowadzenia dalszych prac, przede wszystkim sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu dla obszarów nieposiadających opracowanego planu miejscowego.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem o charakterze strategicznym, określającym uwarunkowania (przyrodnicze, kulturowe, społeczne i ekonomiczne), a generalnie - kierunki rozwoju terenów wiejskich gminy Nowe Miasto nad Wartą.

Na elaborat opracowania *Studium*, składają się następujące elementy:

1. Uchwała Rady Gminy Nowe Miasto nad Wartą w sprawie uchwalenia *Studium*
2. Rysunek *Studium* pt. „*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nowe Miasto n. Wartą*” w skali 1:10 000, stanowiący graficzny zapis opracowania.
3. Rysunek "*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nowe Miasto n. Wartą kierunki zagospodarowania przestrzennego wsi Nowe Miasto n. Wartą i Klęka*" w skali 1:5000.
4. Rysunek "*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nowe Miasto n. Wartą - kierunki zagospodarowania przestrzennego wsi Chocicza i Boguszyn*" w skali 1:5000.
5. Opis *Studium*.
6. Rysunki stanowiące ilustrację graficzną analizowanych zagadnień tematycznych:
 - Inwentaryzacja urbanistyczna jednostek wiejskich 1:5000
 - Uwarunkowania rozwoju gminy Nowe Miasto nad Wartą 1:10 000
 - Ukształtowanie powierzchni terenu gminy Nowe Miasto nad Wartą 1:10000
 - Struktura funkcjonalno-krajobrazowa gminy Nowe Miasto nad Wartą 1 :25 000
 - Obiekty zabytkowe i archeologia 1:10 000
 - Powiązania komunikacyjne i infrastrukturalne 1:25 000
7. Opracowania specjalistyczne:
 - Lokalne wartości zasobów środowiska kulturowego gminy Nowe Miasto nad Wartą.
 - Historyczne przesłanki rozwoju gminy Nowe Miasto nad Wartą
8. Dokumentacja formalno-prawna *Studium*, teczka zawierająca dokumenty związane z procedurą opracowania *Studium*.

Wyraźnie zwraca się tu również na kwestie związane z dziedzictwem kulturowym: *Wartościowe zasoby dziedzictwa kulturowego - liczne obiekty zabytkowe (architektoniczne i urbanistyczne) umacniają szanse rozwoju gminy, a zwłaszcza w kierunku aktywizacji funkcji turystyczno-wypoczynkowej. Gmina posiada wiele ciekawych obiektów krajoznawczych jak:*

- zabytkowe kościoły,
- zróżnicowane stylistycznie pałace i dwory,
- ruiny pałaców.

Walory historyczne gminy, atuty dziedzictwa kulturowego sprzyjają godnemu życiu ich mieszkańców, zachęcając podróżnych i gości do odwiedzin, sprzyjając rozwojowi gminy.

Studium wyróżnia także ponadlokalne cele publiczne do których należą m. in. *ochrona i renowacja zabytków oraz renowacja najwartościowszych obiektów położonych w granicach strefy ochrony konserwatorskiej.*

W ramach zrównoważonego rozwoju gminy, przejawiającym się zmianami jakościowymi, przewidziano takie działania jak *bezwzględna ochrona drzewostanów parkowych, pomników przyrody i okazałych drzew, rewaloryzacja założen parkowo-dworskich, stała pielęgnacja i nadzór konserwatorski (Boguszyn, Chocicza, Dębno, Klęka, Skoraczew, Szyplów).*

Należy tu jednak zaznaczyć, że obecnie własnością gminy jest jedynie założenie pałacowo - parkowe w Klęce.

W rozdziale pt.: *Ochrona środowiska kulturowego* przedstawiono jego zasoby na obszarze gminy Nowe Miasto nad Wartą (w postaci spisów) oraz zasady poprzez respektowanie których winno być chronione.

A. Wszelka działalność inwestycyjna przy obiektach zabytkowych ujętych w w/w spisach i wykazach musi być uzgadniana z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu, a zwłaszcza:

- w parkach zabrania się wydzielania nowych działek, stawiania ogrodzeń, budowy nowych obiektów, różnego rodzaju szopek oraz prowadzenia prac porządkowych i dokonywania nowych nasadzeń bez zgody konserwatorskiej, lokalizacja obiektów w bezpośrednim sąsiedztwie parków, w obrębie strefy ochrony powiązań widokowych winna być uzgadniana z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,

- prace przy budynkach wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji konserwatorskiej, polegające na przebudowie, tynkowaniu i malowaniu elewacji, wymianie stolarki okiennej i drzwiowej oraz w niektórych przypadkach na przebudowie wewnątrz, winny zyskiwać zgodę Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków.

B. Na terenie wsi Nowe Miasto n. Wartą, należy respektować zasady ochrony historycznego układu urbanistycznego – strefy ochrony konserwatorskiej, wszelka działalność inwestycyjna w strefie, a zwłaszcza lokalizacja nowych obiektów powinna być uzgadniana ze służbami konserwatorskimi.

C. Wszelkie prace ziemne w obrębie śladów przeszłości historycznej regionu, w tym śladów osadnictwa oraz miejsca występowania zasobów archeologicznych winny być prowadzone w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Archeologicznych w Poznaniu.

Tekst ujednolicony *Studium* z 2014 r. wyznaczający *Kierunki zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nowe Miasto nad Wartą w zakresie nieruchomości położonych w miejscowości Wolica Pusta*, w podrozdziale pt.: *Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej*, stanowi, że:

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas odhumusowania terenu przeznaczonego pod inwestycję związaną z powierzchniową eksploatacją kruszywa. W przypadku zarejestrowania obiektów archeologicznych należy przeprowadzić ratownicze badania wykopaliskowe, wyprzedzające inwestycję. Inwestor winien uzyskać pozwolenia WWKZ na w/w badania archeologiczne.

6.4. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Gmina Nowe Miasto nad Wartą nie jest objęta aktualnym planem zagospodarowania przestrzennego. Przyjęte jedynie zostały plany wycinkowe, dla pojedynczych, niewielkich fragmentów gminy.

Zapisy w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i zostały uzgodnione z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Uchwała nr XLII/312/2006 Rady Gminy Nowe Miasto nad Wartą z dnia 25. 10. 2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w miejscowości Klęka – gmina Nowe Miasto nad Wartą, w rozdz. I, §8 nałożono na inwestora obowiązek uzgodnienia z odpowiednimi służbami konserwatorskimi zakresu prac archeologicznych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

Uchwała nr XVII/123/2008 Rady Gminy Nowe Miasto nad Wartą z dnia 18. 06. 2008 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w obrębie Klęka w rozdz. I, §8 umieszczono zapis mówiący, że w razie natrafienia podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji na obiekty archeologiczne na inwestorze spoczywa obowiązek zgłoszenia tego faktu służbom konserwatorskim, a następnie przystąpienie do badań archeologicznych.

Uchwała nr X/81/2011 Rady Gminy Nowe Miasto nad Wartą z dnia 21. 07. 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla gazociągu wraz z infrastrukturą towarzyszącą relacji złoża gazu Miłosław – Winna Góra – KGZ Radlin II w obszarze gminy Nowe Miasto nad Wartą, przyjmuje w rozdz. II, § 5, zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej stanowiące,

iż podczas ziemnych przy realizacji inwestycji istnieje obowiązek prowadzenia badań archeologicznych na które inwestor winien uzyskać pozwolenie WWKZ.

6.5. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

Podstawowymi formami ochrony przyrody gminy Nowe Miasto nad Wartą są: Żerkowsko - Czeszewski Park Krajobrazowy, Rezerwat Dębno nad Wartą, Obszar Chronionego Krajobrazu „Szwajcaria Żerkowska”, pomniki przyrody. Obowiązują także obszary prawnej ochrony przyrody NATURA 2000 i ECONET.

6.5.1. Żerkowsko - Czeszewski Park Krajobrazowy

Park utworzony Rozporządzeniem Nr 1/94 Wojewody Poznańskiego i Kaliskiego z dnia 17 października 1994 r. Zajmuje on powierzchnię 15 640 ha, z tego 1 080 ha leży na terenie gminy Nowe Miasto nad Wartą (w okolicy miejscowości Dębno). Pozostała część parku krajobrazowego rozciąga się na terenach gmin Miłosław i Żerków.

Utworzono go celem zachowania krajobrazu polodowcowego, z powodu unikalnej, bardzo urozmaiconej rzeźby terenu oraz dla utrzymania cennych ekosystemów. Na obszarze parku występują cenne zbiorowiska roślinne, rzadkie gatunki roślin i zwierząt. Obszary starorzeczy stanowią ostoję i miejsce zimowania ptaków wodnych. Duża liczebność ptaków wodno-błotnych jest efektem różnorodności siedliskowej. Na terenie parku spotkać można: bielika, kanię rudą, bociana czarnego, czaplę białą, różne gatunki dzięciołów.

6.5.2. Rezerwat Dębno nad Wartą.

Utworzony w 1974 r. rezerwat stanowi część Żerkowsko – Czeszewskiego Parku Krajobrazowego. Obejmuje powierzchnię 21,62 ha. i stwierdzono występowanie tu 23 gatunków drzew. Wśród wielogatunkowego drzewostanu liściastego dominuje dąb. Rezerwat został utworzony w celu ochrony rzadkich gatunków zwierząt bezkręgowych: ślimaków świdrzyków (centymetrowej wielkości) oraz równonogów – charakterystycznych dla terenów górskich.

6.5.3. Szwajcaria Żerkowska.

Zajmuje północno-wschodni kraniec gminy Nowe Miasto nad Wartą i stanowi obszar chronionego krajobrazu. Ochronie podlegają tu zbiorowiska leśne oraz unikatowa, urozmaicona rzeźba terenu, pełna wzniesień, parowów i erozyjnych rozcięć.

6.5.4. Pomniki przyrody

Na terenie gminy znajduje się 17 pomników przyrody, a ich szczegółową listę przedstawia poniższa tabela.

Wykaz pomników przyrody znajdujących się na terenie gminy

Nr rejestru wojewódzkiego	Miejscowość	Opis przedmiotu poddanego ochronie
Decyzja nr RLSop-4101-1036/75 Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody z up. Wojewody Poznańskiego z 25.09.1975 r.	Skoraczew	Grupa drzew 5 szt.: dęby szypułkowe (<i>Quercus rob.</i>) – obwód pierścienicy 220 - 440 cm
Decyzja nr RLSop-4101-1037/75 Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody z up. Wojewody Poznańskiego z 25.09.1975 r.	Skoraczew	Grupa 4 drzew: Platan klonolistny (<i>Platanus acerifolia</i>) – obwód pierścienicy 260 - 300 cm
Decyzja nr RŻLlś 7146-18/84 Wojewody Poznańskiego z 12.06.1984 r.	Kruczyn	Dąb szypułkowy (<i>Quercus rob.</i>): 1 szt. – obwód pierścienicy 630 cm
Decyzja nr RŻLlś 7146-19/84 Wojewody Poznańskiego z 12.06.1984 r.	Szypłów	Sosna pospolita (<i>Pinus silvestris</i>): 1 szt. - obwód na wysokości pierścienicy 320 cm
Decyzja nr RŻLlś 7146-20/84 Wojewody Poznańskiego z 12.06.1984 r.	Aleksandrów - Klęka	Aleja pomnikowa 96 drzew – kasztanowiec zwyczajny (89 szt.), lipa (7 szt.), od 2018 r. - 82 szt. – obwód pierścienicy 40 - 70 cm

Decyzja nr RŻLlś 7146-25/84 Wojewody Poznańskiego z 12.06.1984 r.	Nowe Miasto	Dąb szypułkowy (Quercus rob.): 1 szt. – obwód pierścienicy 520 cm
Orzeczenie Wydziału Rolnictw i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 listopada 1959 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Nowe Miasto - Papiernia	Dąb szypułkowy (Quercus rob.): 3 szt. – obwód pierścienicy 360,417,315 cm
Orzeczenie Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 listopada 1959 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Nowe Miasto - Papiernia	Grupa drzew 16 szt. Dęby szypułkowe (Quercus rob.) (14 szt.) oraz Paklon (2 szt.) – obwód pierścienicy 206- 367/ Paklony 190, 191 cm
Orzeczenie Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 listopada 1959 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Nowe Miasto - Papiernia	Dąb szypułkowy (Quercus rob.): 1 szt. – obwód pierścienicy 305 cm
Orzeczenie Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 listopada 1959 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Nowe Miasto - Papiernia	Dąb szypułkowy (Quercus rob.): 8 szt. – obwód pierścienicy 225 - 370 cm

Orzeczenie Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 listopada 1959 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Klęka	Sosna pospolita (<i>Pinus silvestris</i>): 1 szt. - obwód na wysokości pierścienicy 159 cm
Orzeczenie Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 listopada 1959 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Klęka	Sosna pospolita (<i>Pinus silvestris</i>): 1 szt. - obwód na wysokości pierścienicy 195 cm
Orzeczenie Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 listopada 1959 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Klęka	Sosna pospolita (<i>Pinus silvestris</i>): 1 szt. - obwód na wysokości pierścienicy 190 cm
Orzeczenie Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 listopada 1959 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Klęka	Sosna pospolita (<i>Pinus silvestris</i>): 1 szt. - obwód na wysokości pierścienicy 217 cm

Orzeczenie Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 listopada 1959 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Nowe Miasto	Sosna pospolita (<i>Pinus silvestris</i>): 1 szt. - obwód na wysokości pierścienicy 180 cm
Orzeczenie Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 listopada 1959 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Klęka	Dąb szypułkowy (<i>Quercus rob.</i>): 14 szt.; Dąb <i>Quercus petraea</i> : 8 szt. – obwód pierścienicy 135 - 313 cm
Rozporządzenie Nr 7/94 Wojewody Poznańskiego z dnia 12 grudnia 1994 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody	Nowe Miasto	Sosna pospolita (<i>Pinus silvestris</i>): 1 szt. - obwód na wysokości pierścienicy 264 cm

Źródło: Program ochrony środowiska dla gminy Nowe Miasto nad Wartą na lata 2019 – 2022.

6.5.5. NATURA 2000

Jednym z obszarów prawnej ochrony przyrody na terenie gminy jest program Natura 2000. Obszary Natura 2000 zostały wyznaczone w trybie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Europejska Sieć Ekologiczna NATURA 2000 to forma ochrony przyrody (obok istniejących parków narodowych, rezerwatów przyrody itd.) wprowadzona w naszym kraju od momentu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Natura 2000 jest to program utworzenia w państwach Unii Europejskiej wspólnej sieci obszarów objętych ochroną przyrody. Jej podstawowym celem jest ochrona zasobów przyrodniczych mających znaczenie dla zachowania specyfiki kontynentu europejskiego. Podstawą dla tego programu są dwie dyrektywy unijne: *Dyrektywa Ptasia* (Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków – OSO) i *Dyrektywa siedliskowa* (Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk – SOO).

W ramach programu wyznaczone zostały specjalne obszary ochrony przyrody, na których obowiązują ochronne regulacje prawne.

Gmina Nowe Miasto nad Wartą została włączona do Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 poprzez wyznaczenie:

- obszaru specjalnej ochrony ptaków (zgodnie z Dyrektywą Ptasią) – Dolina Środkowej Warty PLB300002. Obszar obejmuje dolinę Warty od Uniejowa do Dębna nad Wartą. Strefa ta jest bardzo ważną ostoją ptaków wodno-błotnych, przede wszystkim w okresie lęgowym (występuje tu 18 gatunków zagrożonych wyginięciem z Polskiej Czerwonej Księgi).
- obszar mający znaczenie dla Wspólnoty Ostoja Nadwarciańska PLH300009, obszaru ochrony siedlisk (zgodnie z Dyrektywą Siedliskową) – Ostoi Nadwarciańskiej. Wymienione obszary zajmują część gminy, gdzie znajdują się cenne rodzaje siedlisk przyrodniczych, siedlisk cennych gatunków roślin i zwierząt oraz obszary stanowiące ostoje ptaków.
- obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty Lasy Żerkowsko – Czeszewskie PLH300053. Obszar obejmuje fragment doliny zalewowej Warty. Krajobraz zdominowany jest przez rozległe połacie lasów lęgowych oraz łąk.

Wyznaczenie obszaru Natura 2000 nie oznacza jego wyłączenia z użytkowania gospodarczego, a dodatkowo daje podstawy do ubiegania się o dodatkowe fundusze. Źródła tych funduszy to programy rolnośrodowiskowe, na modernizację gospodarstw rolnych lub kredyty preferencyjne z dopłatami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa do oprocentowania.

6.6. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych.

6.6.1. Stan zachowania zabytków, istotne zagrożenia, obszary największego zagrożenia stanowisk archeologicznych.

Potencjalne zagrożenie dla stanowisk archeologicznych stanowi wzrost i rozwój aktywności gospodarczo-budowlanej. Przeprowadzanie różnorodnych inwestycji w tym również związanych z jednorodnym budownictwem mieszkaniowym w strefach występowania stanowisk archeologicznych niesie za sobą groźbę ingerencji i zniszczenia mogących występować w tych miejscach nawarstwień kulturowych, obiektów archeologicznych lub ruchomego materiału zabytkowego.

Wśród zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego wymienić należy inwestycje ze środków publicznych związane z rozbudową dróg, wodociągów, kanalizacji, gazociągów, ścieżek rowerowych, melioracji, itp. Z reguły są to inwestycje odznaczające się znacznymi

rozmiarami i przechodzą też przez strefy ochronne zaewidencjonowanych stanowisk lub przez same stanowiska.

Wśród inwestycji, które mają być realizowane w okresie obowiązywania niniejszego programu opieki nad zabytkami nie przewiduje się zagrożenia dla stanowisk archeologicznych.

Istotnym zagrożeniem mogą być problemy związane z eksploatacją surowców. Na terenie gminy odkryto znaczące złoża gazu ziemnego. Rozpoczęcie ich eksploatacji w rejonie Roguska może powodować wystąpienie pasa kolizji ze stanowiskami archeologicznymi. Są to obszary, gdzie zarejestrowano pozostałości osadnictwa pradziejowego i średniowiecznego. Z tego powodu w przypadku powstawania nowych instalacji do wydobycia gazu należy przestrzegać podobnych zasad jak w przypadku inwestycji przeprowadzanych w strefach ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych.

Realne niebezpieczeństwo dla występujących w tych miejscach stanowisk archeologicznych stwarzać może nielegalne pozyskiwanie piasku lub żwiru.

Coraz większe zagrożenie dla stanowisk archeologicznych stanowi intensywna uprawa rolnicza. Stosowanie coraz cięższych i głębiej działających maszyn rolniczych znacznie je niszczy. Zniszczeniu ulega nie tylko ruchomy materiał zabytkowy, ale także bezpowrotnie zostają przemieszane nawarstwienia stratygraficzne obiektów archeologicznych.

Z uwagi na fakt, iż znaczna część obszaru gminy wykorzystywana jest na produkcję roślinną zagrożenia z tym związane mają istotne znaczenie.

W chwili obecnej w miejscach o najbardziej intensywnej uprawie rolnej (szczególnie w przypadku gospodarstw o dużym areale upraw, które najczęściej dysponują ciężkim sprzętem) prace tego typu są największym czynnikiem wpływającym na degradację stanowisk archeologicznych. Jednocześnie należy przyjąć, że trend ten będzie się nadal niebezpiecznie pogłębiał. Z tego względu wskazane byłoby okresowe monitorowanie przynajmniej stanowisk o największym znaczeniu (np. cmentarzysk, wielofazowych osad).

Teoretycznie najlepiej zachowane stanowiska powinny znajdować się na obszarach leśnych, łąk i pastwisk lub innych nieużytków, ponieważ nie występuje (lub jest bardzo ograniczona) ingerencja w warstwy gleby. Jednak na terenie gminy strefy takie niemal w całości nie zostały rozpoznane archeologicznie.

Wśród zagrożeń dla stanowisk archeologicznych, zwłaszcza dla tych o największym znaczeniu (grodziska, cmentarzyska) są nielegalne poszukiwania, m. in. przy zastosowaniu wykrywaczy metali. Dlatego niezbędny jest częsty monitoring tych stanowisk, nawiązanie

współpracy w tej kwestii z organami ścigania, służbami leśnymi. W wyjątkowych sytuacjach niezbędne może być przeprowadzenie interwencyjnych prac wykopaliskowych celem zapobieżenia dalszej degradacji stanowiska.

Z uwagi na powyższe zagrożenia istotne znaczenie ma właściwe współdziałanie z organami ścigania i ich uczulenie na kwestie związane z ochroną zabytków, nie tylko archeologicznych.

Wskazane jest również współdziałanie z Nadleśnictwami. Ma to szczególne znaczenie z uwagi na fakt braku rozpoznania archeologicznego obszarów zajmowanych przez lasy. Celem zmiany tego stanu postulowany byłby m. in. rozpoznanie powierzchniowe działek leśnych na których będą wykonywane zabiegi uprawowe wykonywane po wycince drzew.

6.6.2. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych wynikające ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy.

Na terenie gminy Nowe Miasto nad Wartą znajduje się wiele miejsc cennych pod względem archeologicznym. Z tego względu na terenach przeznaczonych pod zabudowę i inne inwestycje lub w ich sąsiedztwie konieczna jest ochrona pozostałości dziedzictwa archeologicznego.

Stosowne zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa archeologicznego znalazły się w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nowe Miasto n. Wartą*. Mają one charakter ogólny i mówią, że szczególnie cenne tereny dla eksploracji archeologicznej objęte zostają ograniczeniami inwestycyjnymi i każdorazowo przed ich rozpoczęciem powinny zostać powiadomione odpowiednie służby ochrony zabytków, celem podjęcia właściwych działań chroniących dziedzictwo archeologiczne.

Znacznie precyzyjniej kwestie związane z obszarami ochrony stref archeologicznych regulują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Gmina Nowe Miasto nad Wartą nie posiada jednak uchwalonego całościowego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Funkcjonują jedynie plany cząstkowe przyjęte przez Radę Gminy (por. rozdz. 6.5). Określono w nim obszary ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych i przyjęto zapisy, iż w strefie ochronnej zaewidencjonowanych stanowisk zaznaczonych na planie, istnieje obowiązek uzgadniania z WWKZ wszelkich prac budowlanych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę, celem ewentualnego wykonania odpowiednich badań archeologicznych w obrębie wykopów budowlanych. W strefie tej na inwestorze spoczywa

obowiązek wykonania prac archeologicznych podczas robót ziemnych. Zakres tych badań zostanie określony przez WWKZ drogą decyzji.

7. Cele Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Opracowanie *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Nowe Miasto nad Wartą* ma za zadanie poprawę stanu zachowania lokalnego dziedzictwa kulturowego w oparciu o obowiązujące instrumenty prawne i działania ochronne.

Podane poniżej cele wynikają z art. 87, ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków (również m. in. dziedzictwa archeologicznego) w powiązaniu z uwarunkowaniami ochrony przyrody;
- powstrzymanie degradacji zabytków i polepszenie stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków;
- wdrażanie przedsięwzięć podnoszących atrakcyjność zabytków dla celów społecznych, edukacyjnych, turystycznych oraz podejmowanie działań mających na celu wzrost środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- ustalenie zasad współpracy z właścicielami zabytków, pozwalających unikać sytuacji konfliktowych związanych z wykorzystaniem tych zabytków;
- wdrażanie działań pomagających w tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

8. Kierunki działań dla realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

8.1. Sporządzanie Gminnej Ewidencji Zabytków.

- z uwagi na fakt, iż gmina posiada Gminną Ewidencją Zabytków Nieruchomych konieczna jest jej regularna kontrola i weryfikacja (przeprowadzanie oględzin w terenie, uzupełnianie kart obiektów o uzyskane dane, wprowadzanie zmian dotyczących rozbiórek, modernizacji, remontów oraz zmian stosunków własnościowych, wykonanie dokumentacji fotograficznej);
- włączanie nowych obiektów oraz wyłączanie z Gminnej Ewidencji Zabytków będzie prowadzone w porozumieniu z WWKZ w Poznaniu (zgodnie z art. 22, ust. 5 ustawy o ochronie zabytków);
- konieczna jest coroczna aktualizacja gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Gmina obecnie posiada aktualny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Dokument ten określa zasady postępowania z zabytkami w sytuacjach kryzysowych. Odpowiednie przygotowanie

do tego typu działań jest tym istotniejsze, iż coraz częściej występują gwałtowne zjawiska pogodowe stwarzające zagrożenie dla zabytków, a dodatkowe obawy wzbudza także napięta sytuacja międzynarodowa związana z konfliktem zbrojnym w sąsiedztwie naszego państwa.

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych jest dokumentem określającym zamiar działania, sposób realizacji, niezbędne siły i środki oraz czas i koszty wykonania. Zadaniem tych przedsięwzięć jest uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem obiektów zabytkowych.

8. 2. Rewitalizacja i renowacja obiektów zabytkowych:

Do obiektów zabytkowych będących własnością gminy należą:

Lp.	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR DOMU	NR DZIAŁKI	OBIEKT
1.	Nowe Miasto nad Wartą	Boguszynek			dz.nr 190	CMENTARZ EWANGELICKI
2.	Nowe Miasto nad Wartą	Chocicza	Polna	1	dz.nr 24	SZKOŁA
3.	Nowe Miasto nad Wartą	Chwałęcín		27	dz.nr 94	CZWORAK, ob. dom
4.	Nowe Miasto nad Wartą	Dębno		27	dz.nr 39/5	SZKOŁA - ob. świetlica
5.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		2	dz.nr 75/3	zespół pałacowy - PAŁAC (rej. zab. 1393/A)
6.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			dz.nr 75/3	zespół pałacowy - OGRODZENIE (murowane)
7.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			dz.nr 75/3	PARK KRAJOBRAZOWY (rej. zab. 2034/A)
8.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka			dz.nr	ALEJA BRZOZOWA (rej. zab. 2093)
9.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		1	dz.nr 75/3	zespół pałacowy - oficyna
10.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		3	dz.nr 75/3	kolonia mieszkalna - DWOJAK, obecnie dom
11.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		4	dz.nr 80/1	zespół folwarczny - DOM

12.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		5	dz.nr 80/3	BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY (dawn. mleczarnia)
13.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		48	dz.nr 47/5	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
14.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		50	dz.nr 47/5	kolonia mieszkalna - OŚMIORAK, obecnie dom
15.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		51	dz.nr 47/5	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
16.	Nowe Miasto nad Wartą	Kłęka		52	dz.nr 47/5	kolonia mieszkalna - CZWORAK, obecnie dom
17.	Nowe Miasto nad Wartą	Kruczyn		5	dz.nr 159	kolonia mieszkalna - CZWORAK
18.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Zielony Rynek	8A	dz.nr 353	REMIZA OSP
19.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Piaski	3	dz.nr 295	SPICHLERZ - pozostałości założenia portowego, ob. dom (rej. zab. 1906/A)
20.	Nowe Miasto nad Wartą	Nowe Miasto nad Wartą	Zamkowa/ Żerkowska		dz.nr 228	DOM
21.	Nowe Miasto nad Wartą	Wolica Nowa		2	dz.nr 160/34	kolonia mieszkalna - CZWORAK

W związku z ograniczonymi możliwościami finansowymi gminy w stosunku do liczby obiektów będących jej własnością wytypowane zostaną te najbardziej zaniedbane i określone zostaną najważniejsze zadania związane z ich renowacją.

Realizowana będzie kontynuacja zapoczątkowanych działań z zakresu renowacji obiektów zabytkowych.

Planuje się przeprowadzanie bieżących napraw umożliwiających utrzymanie obiektów w stanie technicznym pozwalającym na ich dalsze użytkowanie.

W przypadku cmentarza ewangelickiego w Kłęce i Radlińcu planuje się przygotowanie tablic informacyjnych.

Planuje się prowadzenie dalszych prac renowacyjnych przy pałacu w Kłęce. W ostatnim czasie udało się zabezpieczyć pokrycie dachowe. W przypadku pozyskania odpowiednich środków finansowych w dalszym etapie planowana jest wymiana stolarki okiennej oraz prace

przy renowacji elewacji zewnętrznych obiektu. Wszystkie te działania prowadzone będą w porozumieniu i pod nadzorem WWKZ.

W roku 2023 zostały zakończone prace związane z przystosowaniem obiektu szkoły w Chociczy na potrzeby biblioteki.

8.3. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury sakralnej (krzyże, kapliczki, figury):

- ustalenie dokładnej lokalizacji obiektów (numery działek i ustalenie ich właścicieli);
- opracowanie kart ewidencyjnych;
- wykonanie dokumentacji fotograficznej;
- wytypowanie najcenniejszych obiektów i przygotowanie wniosków o ich wpisanie do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego.

Należy przy tych działaniach pamiętać, iż krzyże, kapliczki, figury zaliczają się do kategorii zabytków ruchomych i dlatego też zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wpis do rejestru zabytków może nastąpić wyłącznie na wniosek właściciela zabytku.

8. 4. Udostępnianie i promocja obiektów o charakterze zabytkowym:

- szeroko pojęta popularyzacja poszczególnych zabytków (foldery, przewodniki, prace naukowe i popularnonaukowe, strony internetowe, itp.), działania prowadzone będą przy współdziałaniu Biblioteki Publicznej Gminy Nowe Miasto nad Wartą;
- rozwój turystyki kulturowej obejmującej ścieżki dydaktyczne i szlaki przyrodniczo-kulturowe;
- tworzenie tematycznych szlaków pieszych i rowerowych;
- udostępnianie i renowacja zabytków celem podniesienia atrakcyjności turystycznej regionu;
- właściwe oznakowanie obiektów zabytkowych (będących zarówno własnością państwową, prywatną, gminną lub kościelną) udostępnianych w celach turystycznych;
- współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych celem zapewnienia im właściwej opieki i pomocy w pozyskiwaniu nowych źródeł finansowania na renowację zabytków;
- oznakowanie miejsc upamiętniających wydarzenia historyczne, miejsc pamięci narodowej.

8. 5. Popularyzacja i edukacja

- edukacja dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego: promocja wzrostu zainteresowań (szczególnie wśród młodzieży) lokalną historią i związaną z nią zachowaną kulturą

materialną, m. in. poprzez opracowanie wspólnie z nauczycielami planów zajęć z dziećmi i młodzieżą biorących pod uwagę kwestie związane z poznawaniem i ochroną dziedzictwa kulturowego, pomoc w upowszechnianiu inicjatyw zmierzających do szerzenia wiedzy na temat regionalnych zabytków i lokalnego dziedzictwa;

- organizacja wśród uczniów szkół konkursów sprawdzających wiedzę i plastycznych na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego;

- popularyzacja zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym przy pomocy materiałów związanych z opieką nad zabytkami (np. na internetowej stronie gminy), włączanie miejscowych mediów do działań mających na celu aktywizację lokalnego środowiska w odniesieniu do różnorodnych inicjatyw z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, współdziałanie z lokalną prasą (i nie tylko) przy prezentowaniu obiektów po wykonaniu prac restauratorskich, powiadamianie mediów o kwestiach związanych z ochroną zabytków oraz o inicjatywach podejmowanych w tym zakresie;

- wspieranie działalności lokalnych stowarzyszeń, organizacji pozarządowych i społecznych, zajmujących się ochroną zabytków;

- wspieranie działalności zachęcającej prywatny sektor do większego zaangażowania się w ratowanie dziedzictwa kulturowego;

- upowszechnianie wyników badań naukowych dotyczących miejscowego dziedzictwa kulturowego;

- wydawanie folderów z najważniejszymi informacjami o zabytkach gminy (wydane przez Urząd Gminy lub Bibliotekę Publiczną Gminy Nowe Miasto nad Wartą);

- wydanie albumu z fotografiami przedstawiającymi zabytki gminy i cenne przyrodniczo miejsca;

- rozwijanie stron internetowych promujących tematykę zabytków i miejscowej tradycji kulturowej (strona internetowa Urzędu Gminy w Nowym Mieście nad Wartą);

- określenia znaczenia miejscowych zasobów zabytkowych dla dziedzictwa regionu;

- upublicznianie wyników badań naukowych prowadzonych przy obiektach zabytkowych gminy. Przykładem są tu dotychczasowe publikacje w postaci artykułów popularyzujących i naukowych oraz książkowych przedstawiające wyniki badań archeologicznych, historycznych i architektonicznych z terenu Nowego Miasta nad Wartą. Kontynuacją tych działań będzie publikacja materiałów pokonferencyjnych (konferencja naukowa podsumowująca dotychczasowe badania nad Nowym Miastem, która odbyła się w 2022 r.) w formie książkowej.

- przygotowanie cyklu wydarzeń kulturalnych, popularyzujących wiedzę o Nowym Mieście nad Wartą i gminie oraz naukowych związanych z 740-leciem lokacji miejscowości przypadającym w 2023 r.

8. 6. Włączanie zasobów zabytkowych w procesy gospodarcze.

- włączanie obiektów zabytkowych i obszarów chronionych w działania gospodarcze gminy wpływające na rozwój przedsiębiorczości i podnoszące atrakcyjność jej wizerunku;
- wykorzystanie obiektów zabytkowych do propagowania i rozwoju turystyki;
- kontynuacja działań mających na celu pozyskanie inwestorów dla zdegradowanych obiektów zabytkowych z terenu gminy z określeniem potencjalnych funkcji użytkowych.

8. 7. Aktywizacja społeczności lokalnych dla celów związanych z opieką nad zabytkami.

- prowadzenie ustawicznych działań zmierzających do zwiększania świadomości społecznej poprzez podnoszenie atrakcyjności zabytków dla celów turystycznych, społecznych, edukacyjnych;
- wyeksponowanie i utrwalenie unikalnych walorów historycznych i artystycznych zabytków o dużej wartości dla lokalnej społeczności;
- pomoc w tworzeniu grup zainteresowań (stowarzyszeń) zajmujących się poznawaniem lokalnej historii, ochroną i popularyzacją miejscowego dziedzictwa kulturowego.

8. 8. Określenie zasobów zabytków obszarów, nieruchomości, ruchomych i dziedzictwa archeologicznego, które można wykorzystać dla tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych, organizacji festynów (głównie dotyczy to parków i stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej).

Spośród stanowisk archeologicznych zarejestrowanych na terenie gminy własną formę krajobrazową posiadają grodziska w Nowym Mieście nad Wartą i Franciszkowie. Miejsca te odznaczają się cennymi walorami historyczno-kulturowymi, które muszą być brane w koncepcjach planistycznych dotyczących planowanych turystycznych szlaków i tras pieszych, rowerowych lub konnych.

8.9. Zapisy w aktach prawa miejscowego dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

- w sporządzanych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz wydawanych warunkach zabudowy dla gm. Nowe Miasto nad Wartą będzie przestrzegana

zasada umieszczania ustaleń dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

9. Określenie sposobu realizacji poszczególnych celów *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami*.

9.1. Gminna ewidencja zabytków:

- systematyczne uzupełnianie i weryfikacja istniejących kart adresowych w oparciu o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną.

9.2. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury sakralnej:

Wykonanie pełnej ewidencji przydrożnych krzyży i kapliczek (w gminnej ewidencji zabytków nieruchomości te nie zostały uwzględnione).

9.3. Rewitalizacja obiektów zabytkowych.

- a) Przeprowadzenie bieżących prac remontowych przy obiektach będących własnością gminy;
- b) Przystąpienie do uporządkowania cmentarzy ewangelickich znajdujących się na terenie gminy i zabezpieczanie ich przed dalszą dewastacją. Opracowanie pamiątkowych tablic informacyjnych odnoszących się do cmentarzy ewangelickich.
- c) Prace remontowe przy pałacu w Klęce (wymiana stolarki okiennej, odnowienie elewacji zewnętrznych)
- d) Przystosowanie budynku dawnej szkoły w Chociczy na potrzeby biblioteki.
- e) W porozumieniu z właścicielami zaniedbanych zabytków i WWKZ w Poznaniu wypracowanie i ustalenie możliwych działań w celu poprawy ich stanu zachowania.

9.4. Udostępnianie i promocja zabytków:

- postulowana jest dalsza współpraca z sąsiednimi gminami celem włączenia zabytków z terenu gminy Nowe Miasto nad Wartą do istniejących już szlaków turystyczno-krajoznawczych lub tworzenie nowych tras krajoznawczych, czy tematycznych (przykładem takiej współpracy jest utworzenie i działalność Lokalnej Grupy Działania *Zaścianek*), nakierowanej na działania mające na celu ochronę i promocję wspólnego dziedzictwa kulturowego i rozwój turystyki, w skład której wchodzi gminy Żerków i Nowe Miasto nad Wartą oraz Lokalnej Grupy Działania " Z NAMI WARTO" obejmującej swoim działaniem gminy: Września, Pызdry, Miłosław, Kołaczkowo, Nekla, Nowe Miasto nad Wartą i Żerków;

- wykorzystanie do promocji gminy i znajdujących się na jej terenie zabytków istniejących szlaków pieszych i rowerowych;
- odnowienie oznakowań szlaków rowerowych;
- wprowadzanie dodatkowych oznakowań na drogach gminnych, powiatowych lub krajowych ułatwiających dojazd do obiektów zabytkowych na terenie gminy;
- odnawianie najbardziej zniszczonych tabliczek informacyjnych (przedstawiających krótką historię zabytku, najważniejsze wydarzenia z nim związane oraz widok obiektu z okresu jego świetności) rozmieszczonych przy najważniejszych zabytkach w gminie
- powierzenie instytucji kulturalnej finansowanej przez gminę (najlepiej bibliotece gminnej) zadania zbierania materiałów archiwalnych (pocztówki, mapy, fotografie, listy, kroniki, dokumenty, itp.) dotyczących terenu gminy i jej zabytków;
- wykorzystanie do promocji gminy postaci historycznych związanych z gminą Nowe Miasto nad Wartą;
- planuje się działania mające wypromować turystycznie miejscowości Nowe Miasto nad Wartą i Dębno, posiadającą bardzo bogatą tradycję historyczną.

9. 5. Popularyzacja i edukacja:

Patrz rozdz. 8. 5.

9. 6. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze:

Patrz rozdz. 8. 6.

9. 7. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz ochrony zabytków:

- całościowa i łatwo dostępna informacja multimedialna o ofercie turystyczno-kulturowej gminy;
- wsparcie dla z właścicieli obiektów zabytkowych celem zapewnienia im właściwej opieki i pomocy w pozyskiwaniu nowych źródeł finansowania na renowacje zabytków poprzez przekazywanie im informacji o nowych możliwościach aplikowania o środki.

10. Instrumentarium realizacji *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami* określone przez gminę:

- gmina w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków korzysta z *Ustawy o podatkach i opłatach lokalnych* (Dz. U. z 12 stycznia 1991 r.), która zwalnia

z opodatkowania obiekty remontowane i użytkowane w sposób zgodny z wytycznymi konserwatorskimi;

- koordynację działań związanych z realizacją poszczególnych zadań wyznaczonych przez *Gminny Program Opieki nad Zabytkami* w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy prowadzić będzie podinspektor d/s gospodarki komunalnej.

11. Monitoring działania *Gminnego programu opieki nad zabytkami* – forma organizacyjno-instytucjonalna określona przez gminę.

Wyznaczony pracownik Urzędu Gminy odpowiedzialny za koordynację przebiegu procesu realizacji *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami* będzie monitorował proces osiągnięcia poszczególnych celów. Analiza poziomu ich realizacji będzie obejmowała:

- bieżący monitoring gminnej ewidencji zabytków, ze szczególnym zwróceniem uwagi na stan zachowania zabytków oraz zmiany własnościowe;
- ocenę realizacji działań związanych z edukacją i promocją dziedzictwa kulturowego;
- ocenę przebiegu prac związanych z rewitalizacją zabytków będących własnością gminy.

Powyższa analiza przeprowadzana będzie każdorazowo po upływie 2 lat funkcjonowania programu i zakończona zostanie raportem sporządzonym przez podinspektora d/s gospodarki komunalnej.

12. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami* określone przez gminę:

Gmina planuje szereg działań mających na celu pozyskanie zewnętrznych funduszy na ochronę i renowację zabytków:

- pozyskiwanie środków finansowych pozabudżetowych na renowację zabytków pozostających we władaniu gminy (m. in. z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich: są to środki unijne, których dysponentem jest Marszałek Województwa);
- pozyskiwanie środków budżetowych na renowację zabytków z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego: dotacje na prace konserwatorskie, restauracyjne lub roboty budowlane przy zabytkach położonych na terenie Wielkopolski;
- pozyskanie środków od Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu (środki pochodzące z budżetu Państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski);

- pozyskiwanie dotacji z Funduszu Kościelnego, których udziela się wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.);
- stały monitoring programów pomocowych, polegający na wyszukiwaniu możliwości zdobycia środków finansowych na ochronę zabytków z funduszy rządowych i pozarządowych;
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków skierowany został bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego, a za ich pośrednictwem również do innych podmiotów zobowiązanych do opieki nad zabytkami. Dofinansowanie jest przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczony na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace.